

Др Милутин ЖИВКОВИЋ

научни сарадник
Институт за савремену историју,
Београд
mzivkovickv@gmail.com

Др Раде РИСТАНОВИЋ

научни сарадник
Институт за савремену историју,
Београд
raderistanovic@hotmail.com

355.48(497.11)"1942"

355.3(497.11)"1942"

94(497.11)"1942"

КОМАНДА ЈУЖНЕ СРБИЈЕ ЈВУО 1942. ГОДИНЕ: ПРИЛОЗИ ИСТРАЖИВАЊУ. КАДРОВСКА ПОЛИТИКА, ЛОГИСТИКА, ОБАВЕШТАЈНО-ПОЛИТИЧКИ РАД, ДИВЕРЗИЈЕ, ГУБИЦИ У ЉУДСТВУ

АПСТРАКТ: *Раг њовори о широкој лейези делайносѝи Горској шѝаба 110, ѝј. Команде Јужне Србије (КЈС), једној од најважнијих ѝела Јуѝословенске војске у оѝаѝбини (ЈВУО). Значај Горској шѝаба 110 ѝроисѝиѝао је из величине ѝерѝиѝорије коју је ѝокривао – Косово и Меѝохија, Македонија, јужно Поморавље и Понишавље. Овде је ѝосѝојало неколико корѝуса и, барем формално, око 40 бриѝада. Просѝор је био виѝалан за функционисање окуѝационој и колаборационисѝичкој режѝима у Србији, а самим ѝим и Равноѝорској ѝокреѝа. Услед оѝишрносѝи ѝеме, оѝраничили смо се на неке асѝекѝе из 1942. ѝодине који су се одвијали на обавешѝајно-ѝолиѝичком, кадровском, лоѝисѝичком, диверзанѝском и војном ѝлану. Чланак је ѝисан на основу архивске ѝрађе ѝохрањене у Војном архиву у Беоѝраду, оѝабраној научној лиѝераѝури и ѝериодици из рајној времена.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *КЈС, ЈВУО, мајор Ђурић, ѝенерал Михаиловић, Горски шѝаб 110, Немци, Буѝари, Енѝлези, комунисѝи, железница*

Увод

Команда Јужне Србије настала је одлуком генерала Драгољуба Михаиловића 24. марта 1942. године.¹ Његова намера била је да ојача постојеће огранке Равногорског покрета на простору данашње јужне и југоисточне Србије, као и Македоније, те да их стави под јединствену команду. Овај задатак поверио је генералштабном мајору Радославу Ђурићу,² особи већ високо пози-

ционираној у номенклатури Равногорског покрета.³ Током јула и августа исте године ЈВУО је претрпела неколико удараца на југу Србије, уништењем Горских штабова 43 и 12. Наређење да прихвати њихове терене добио

[1] Коста Николић, *Исѝорија Равноѝорској ѝокреѝа 1941–1945*, књ. 1 (Београд : Српска реч, 1999), 218.

[2] Михаиловић је нешто раније на простор Топлице упутио и мајора Миодрага Палошевића, али он изгледа није испунио његова очекивања („Послао сам вас у Топлицу, ви сте дошли до Трстеника, други је дошао до Топлице, јер ви нисте могли тамо“). Раде Ристановић, Милутин Живковић, Милош Чорбић, *Радио-дејеше Јуѝословенске војске у оѝаѝбини 1941–1942* (Београд : Институт за савремену историју, 2021), 301.

[3] Ђурић је током 1941. био на месту заменика, па онда и заповедника Команде Београда. Од септембра излази на терен и долази на место команданта опсаде Краљева. Неколико пута је током јесени преговарао са представницима КПЈ. После краћег боравка на Равној Гори послат је у инспекцију трупа у источној Босни, где су се тада водиле огорчене борбе. Одатле је, почетком априла 1942, преузео заповедништво над Горским штабом 110. Немања Девић, *За ѝарѝију и Тиѝа: ѝарѝизански ѝокреѝ у Србији 1941–1944*. (Београд : Службени гласник : Институт за савремену историју, 2021), 304-305; Бојан Димитријевић, *Србија 1941*. (Београд : Catena mundi, 2021), 211-212; Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. (Beograd : Vojnoizdavački i novinski centar, 1992), 168, 236, 269; Раде Ристановић, *Беоѝрадски равноѝорци. Јуѝословенска војска у оѝаѝбини и Равноѝорски ѝокреѝ у окуѝираном Беоѝраду 1941–1944*. (Београд : Институт за савремену историју, 2020), 92-93.

је мајор Ђурић, па се територија под његовом контролом знатно увећала. До септембра је на тај начин, уз осетну самосталност у раду, управљао равнгорским огранцима распо- ређеним на пространим територијама Јужног и Западног Поморавља, Понишавља, Косова и Метохије и делова Македоније.

У питању је била територија од најмање 41 среза⁴ или, како је Ђурић сам прибележио, простор „већи од две Србије“.⁵ КЈС је под својим окриљем имала три корпуса са 18 бригада⁶. Поред тога, још 17 бригада је остало ван кор- пуса, под директном Ђурићевом контролом.⁷ Територија Горског штаба 110 ипак ће до краја 1942. донекле бити умањена одлукама гене- рала Михаиловића.⁸

И поред тога, он је задржао свој значај. Прво, представљао је везу са Бугарском, Албанијом и Грчком. Друго, преко њега су ишле пруге Београд-Солун и Београд-Со- фија. Даље, покривао је територије које су од Југославије анектирале Бугарска и Албанија, на њему се налазио конкурентски четнички покрет Косте Миловановића Пећанца, док су и комунисти овде имали јака упоришта.⁹

[4] Милутин Живковић, Раде Ристановић, „Стварање Команде јужне Србије ЈВуО 1942. године – Територијални оквири и војна структура“, *Лесковачки зборник* 61 (2021), 352.

[5] ВА, Четничка архива (ЧА), кут(и)ја 288, ф(асцикла) 1, док(умент) 2, деп(еша) 68.

[6] Топлички, Косовски и Делиградски корпус су од стране ВК ЈВуО до јесени 1942. стављени под команду мајора Ђурића. М. Живковић, Р. Ристановић, *н. г.*, 352.

[7] Исто, 354.

[8] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 12; Исто, кут. 299, ф. 1, док. 16, деп. 2011.

[9] Током устанка 1941. партизани су на пример, 1. октобра ослободили Власотинце, а осам дана касније и Прокупље. Ослобођени су, даље, 21. октобра Сокобања, 7/8. новембра Медвеђа и Лебане, а 5. децембра Блаце. До краја године партизани су формирали седам одреда – Врањски, Кукавички, Бабички, Топлички, Озренски, Сврљишки и Јабланички. Фебруара 1942. освојили су Куршумлију, док су у марту напали посаду СДС-а у Ражњу, али су били одбијени. У међувремену, против њих је покренута офанзива колаборационистичких снага Косте Пећанца и Милана Недића у Топлици и Јабланици. Током маја имали су још неколико сукоба са снагама СДС-а у околини Алексица, Сокобање и на обронцима Великог Јастрепа. Процена је говорила да их је у герили остало око 600. Током јуна су их по Јастрепцу прогнали Бугари, а током августа припадници СДС-а („Аћимовићева офанзива“) Новембра исте године и немачка војска их је напала у оквиру операције „Рудолф“, а која

Ниш је био велико саобраћајно чвориште, а самим тим и важан обавештајни центар. Локално српско становништво нашло се на удару како Бугара, тако и Арнаута са Косова и Метохије. Због свега тога, ВК ЈВуО показује посебно интересовање за деловање КЈС, као и за рад њеног заповедника мајора Ђурића.¹⁰

Кадровска политика и унутрашњи сукоби

Структура КЈС почивала је на људима који су долазили из више социјалних слојева. Предњачили су припадници демократски оријентисаног грађанства – лекари, трговци, банкарни, чиновници, индустријалци, професори, студенти, као и један део сеоског живља. Кичму Горског штаба 110 чинили су ипак официри југословенске војске. Но, у раду са њима Ђурић је наилазио на извесне проблеме. Михаиловићу су стизале информације да их у илегалу има мало, а да они који су се налазили при СДС-у поседују „жељу за влашћу и положајима“, док им је рад за Равнгорски покрет био „споредна ствар“. Слабо су подносили и „теренске тешкоће“. Овакво стање показало се као тешко променљиво, с обзиром да је Ђурић писао ВК ЈВуО у истом тону („И поред свих настојања, молби, објашњења, па и наредби у име Врховне команде, елитни официри нису хтели да уђу у организацију“). Са друге стране, он је српски народ са овог простора високо ценио, закључујући да је био „национално високо изнад схватања“ поменутих легализованих официра.¹¹

је спроведена на простору Лесковачког округа. Поред свега тога, партизани су истрајавали. Немања Девић, *н. г.*, 330, 409-411, 421, 423; Небојша В. Стамболија, *Српска државна сџража 1941–1945*, необјављена докторска дисертација (Београд: [б.и.], 2021), 177-179; Милутин Живковић, „Ратни пут војводе сухопланинског Машана Ђуровића 1941–1943“, *Лесковачки зборник* 59, (2019), 313-314.

[10] И британски пуковник Вилијам Бејли је у овим разлозима видео значај КЈС, али и разлоге неуспеха мајора Ђурића да од КЈС изгради јачу организацију унутар ЈВуО. *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеиош“* 30 (1973), 72.

[11] К. Николић, *н. г.*, 218-219.

Рад официра који су приступили КЈС није увек био на завидном нивоу. Знали су да га прате лични сукоби и интриге. Почетком августа ВК ЈВУО је обавештена да су „трвење и свађе између штабова 43 и 45 већих размера“ и да штете четничкој организацији у тим деловима Србије.¹² Генерал Михаиловић је целу ситуацију прокоментарисао укратко: „Чуда од болесних амбиција нам се стварају.“¹³ Ђурић је, међутим, наставио да рапортира о сличним стварима. Крајем септембра пријавио је да поручник Ратко Поповић на своју руку врши организацију у Топлици, која је већ била организована преко потпуковника Милутина Радојевића. Испоставило се да је радио на своју руку, мимо ВК ЈВУО. Жалио се затим и на неке омладинце.¹⁴

Почетком октобра мајор Драгутин Кесеровић, заповедник суседног Расинског корпуса, „разоружао“ је и „без саслушања и суочења“ осудио на смрт једног Ђурићевог официра. Кесеровић му је, ипак, поштедео живот.¹⁵ Истовремено је у Македонији, у прилепском крају, без овлашћења од Горског штаба 110, Миливоје Трбић постављао председнике општине. Водио је и преговоре са партизанима око Велеса и Прилепа.¹⁶

Током новембра мајор Ђурић је био принуђен да реши још један кадровски проблем. Наиме, због слабог рада и наводних веза са комунистима сменио је са места команданта Лесковачке бригаде судског поручника Петра Ширића. Када га је међутим позвао у свој штаб, овај је одбио да дође на рапорт и продужио је за Београд. Ширићева намера била је да оде код генерала Михаиловића и поднесе пријаву против рада мајора Ђурића.¹⁷ Онда је неко у децембру ликвидирао поручника

Раденковића, официра-инструктора кога је Ђурић послао на територију бившег Горског штаба 12. Ђурић је сумњао да су га убили локални равногорци.¹⁸

Због пространства које је покривала и аутономије коју је уживала КЈС, Ђурић је улазио у сукобе око надлежности са Михаиловићевим кључним људима у Србији, потпуковником Драгославом Павловићем и, касније, генералом Мирославом Трифуновићем. Почетком септембра он се жалио Михаиловићу да потпуковник Павловић издаје наређења за целу Србију, укључујући и његов рејон који му није био потчињен. Тиме је, по Ђурићевом мишљењу, правио „огромне заблуде и интриге“ на терену.¹⁹

Ни са његовим наследником, генералом Трифуновићем, Ђурић није имао боље односе. Прво је Трифуновић задржао његовог начелника штаба мајора Душана Мирића (кодно име „Голијат“) код себе у штабу, с обзиром да је Ђурић спремао дисциплински поступак против овог официра. Затим је крајем септембра на простор Понишавља послао мајора Виденовића, бившег команданта Горског штаба 45.²⁰ Нови спор на линији Ђурић-Трифунвић избио је током децембра. Тада је Трифуновић за главног обавештајног инспектора на југу Србије поставио инжењера Апостола Сотировића (шифровано име „Аристид“). С обзиром да је то учинио без консултације са КЈС, Ђурић је поново протествовао код Михаиловића. У међувремену, Сотировић је стигао до Пореча, те почео да издаје овлашћења за рад и да поставља нове команданте.²¹ Михаиловић је и овога пута пресудио у Ђурићеву корист, али није имао моћ да трајно спречи трвења између двојице команданата.

[12] Исто, кут. 294, ф. 1, док. 6, деп. 229.

[13] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 9, деп. 811.

[14] Исто, деп. 842.

[15] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 1, деп. 921.

[16] Александар Симоновски, *Миливоје Трбић (1913-1947)* (Скопје: Институт за национална историја, 2018), 54, 57, 60.

[17] ВА, ЧА, кут. 275 ф. 1, док. 22, деп. 3917-3920.

[18] Исто, деп. 840.

[19] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 1, деп. 697-702.

[20] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 13, деп. 1222, 1228.

[21] Исто, кут. 275, ф. 1, док. 22, деп. 4093-4095; Равногорски покрет напустио је већ наредне године и вратио се свом цивилном позиву. А. Симоновски, *н. г.*, 64-65.

Извори снабдевања

Активности Горског штаба 110 изискивале су позамашна материјална средства у којима је, углавном, Равногорски покрет оскудевао током целе окупације. Команда Јужне Србије снабдевала се средствима које је добијала од ВК ЈВуО, односно од савезника из ваздуха. Разне намирнице прикупљане су и са терена, од народа и симпатизера, пре свега храна, новац, обућа, одећа, итд.

Мајор Ђурић се са логистичким проблемима суочио чим је ступио на нову дужност.²² За помоћ се обратио генералу Михаиловићу, тражећи 300 албанских наполеона. Преко курира²³ му је, међутим, до краја маја послато само 70 (око 420.000 дин), уз савет да своје подухвате „што више снабдева са терена“ како централна благајна не би пропала („отишла у булу“). Ђурић је, иначе, рачунао да му је на месечном нивоу било потребно око 150 златних наполеона.²⁴

ВК ЈВуО је и у наредном периоду била важан финансијер КЈС. Половином јула њени курири су у Драгачеву примили још 200 наполеона, а три месеца касније и 500 златника са 150.000 лира.²⁵ Током новембра Михаиловић је подржао Ђурића са додатних 500.000 лира.²⁶ Ипак, то је било далеко од довољног за пространство које је покривао Горски штаб 110. Снабдевање преко курира повлачило је са собом и извесне тешкоће. Наиме, Ђурићеви људи су по новац морали да иду

чак у околину Гуче, тамо су чекали и по неколико недеља, а дешавало се да се некада врате празних руку.²⁷

Као и многе друге старешине ЈВуО и мајор Ђурић није имао другог избора него да се, у оваквој ситуацији, окрене савезницима за помоћ. Она је почев од новембра 1941. равногорцима пристизала на разна места широм Србије, али у ограниченом обиму.²⁸ Иако је психолошко-пропагандни ефекат неоспоран, не бисмо погрешили ако бисмо написали да је она била скромна, а њен дотур углавном лоше организован од стране Енглеза. Снабдевање КЈС овим путем је добар пример за то, с обзиром да су га обележили проблеми, иако је ова територија била, по Михаиловићевим речима, „у савезничким плановима (била - П. А.) једна од најважнијих“.²⁹

Горски штаб 110 је половином јуна обавештен да му долази савезнички авион у ноћи 21/22, али се исти није појавио иако су га четници по плану чекали и према инструкцијама обезбедили место за спуштање материјала.³⁰ Наредни енглески авион намењен КЈС је почетком септембра „залутао чак на Тимок“, те тамо спустио помоћ.³¹ Крајем октобра догодио се исти сценарио, што је Ђурића, који је авионе са људима на терену чекао данима, навело да резигнирано закључи како народ „губи веру у савезнике“.³² И Михаиловић је био сличног расположења.³³

[22] Крајем маја жалио се да су, иако је водио „највећу економију“, услови за његов рад и рад 20 официра које је имао у окружењу, „тешки“. Надређене је молио да му се пошаље храна, оружје, муниција, сигналне ракете, одећа и обућа. Неколико дана касније упозорио је и да му је благајна била готово исцрпљена. ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2, деп. 68.

[23] Принцип је био такав да је Ђурић јављао Михаиловићу имена курира, после чега би му овај издавао преко радиограма налоге за подизање одређене своте новца. Курири су потврде носили са собом до места преузимања средстава. Исто, кут. 299, ф. 1, док. 3, деп. 134

[24] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 1; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 2.

[25] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 3, деп. 180; Исто, кут. 275, ф. 1, док. 19.

[26] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 14.

[27] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 4, деп. 275; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 4, деп. 207; Исто, кут. 294, ф. 1, док. 6.

[28] Б. Димитријевић, *н. г.*, 312-313.

[29] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 16.

[30] Ђурић је уредио један пропланак на планини Реткоцеру југозападно од Лебана (22 км) за пријем материјала из ваздуха. ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2; Исто, док. 5, деп. 462.

[31] Ђурић се жалио да савезнички авион није реаговао на договорене знаке дате ватром и испалене сигналне ракете. Исто, кут. 299, ф. 1, док. 7, деп. 482; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 10, деп. 950.

[32] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 14., деп. 2259-2260.

[33] Ђурићу је отписао: „Нисам крив што нас стално изневеравају. На многа места су долазили, а код Вас никако. Тако нас завитлавају стално. Долазе, али сваки час мењају време. Све предузимам да и Вама дође... Необично ми је криво што код Вас ово не иде како треба.“ Исто, кут. 299, ф. 1, док. 12, деп. 1307.

Припадници КЈС су коначно дочекали савезничке авионе са помоћи у ноћи 9. децембра. И тада је дошло до неспоразума, с обзиром да је други авион прелетео зону бацања и расуо материјал километрима унаоколо.³⁴ Но, Ђурић је коначно био задовољан, што због примљене пошилике, што због подизања угледа Горског штаба 110 („Фала Богу, кад је једва једном и један дошао“).³⁵ Иако је прикупљање трајало данима, радило се о позамашној количини, поготово у новцу (Табела 1).³⁶

Команда Јужне Србије издржавала се и од донација четничких симпатизера међу грађанством. Тако је, на пример, један од браће Цекића, власника фабрике „Тигар“ у Пироту, понудио да финансира повезивање

равногораца са бугарском опозицијом.³⁷ На другој страни, мајор Ђурић је обавестио ВК ЈВуО крајем новембра да се извесни „трговац Антоновић из Ниша“ нуди да га финансира под „великом дискрецијом“.³⁸ Нисмо успели да утврдимо о коликим средствима се радило. Нишки обавештајни центар је од „имућних“ грађана прикупљао средства за борце у илегалу („новац, обућу и друге потребе“), као и за избеглице и сиромашне. Такође, они су преко контаката при СДС-у крали оружје, муницију и радио-станице из немачких магацина, прослеђујући их из Ниша даље на терен.³⁹ Равногорска организација у Скопљу ослањала се по овом питању на „угледног индустријалца“ Љубу Љубисављевића, који је снабдевао и четнике у Поречу (бавио се и организационим радом за ЈВуО).⁴⁰

Табела 1 - Количина примљеног новца од стране КЈС током периода април-децембар 1942. године

	Пайирни новац			Злајници		
	лире	леви	долари	наполеони	енглески	српски
Од ВК ЈВуО	650.000	-	-	280	-	500
Од савезника	-	5.000.000	3000	1000	2000	-
УКУПНО	650.000	5.000.000	3000	3780		

Обавештајни рад

У складу са карактером Равногорског покрета главни задатак КЈС био је рад на обавештајном плану. Будући разгранат, он је имао рукавце према немачком и бугарском окупатору, колаборационистичким

властима, организацији Косте Пећанца, као и немачким обавештајним структурама.⁴¹

Када је мајор Ђурић у пролеће дошао на југ Србије тамо је већ постојало неколико равногорских обавештајних пунктова. Издвајао се онај у Нишу, на чијем челу су били др Милан Шијачки и банкар Драгољуб Црвенић. Центар је почео да се гради још крајем јуна 1941. оснивањем прве две „тројке“, а под окриљем лекарске ординације др Шијачког.⁴² Убрзо је

[34] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 16.

[35] Исто, кут. 289, ф. 1, док. 3, деп. 3564–3565.

[36] Испорука је између осталог садржала: 5.000.000 лева, 3000 долара, 2000 енглеских златника и 1000 наполеона. Помоћ у оружју и муницији била је незнатна. Исто, кут. 299, ф. 1, док. 16, деп. 1975–1976, 2041–2042.

[37] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 16, деп. 3014.

[38] Исто, кут. 1, ф. 1, док. 1.

[39] *Гласник српској историјско-културној друштва 'Њејос'* 3, 1959, 18–19, 22.

[40] Александар Динчић, Дејан Антић, Организација војних формација Југословенске војске у отаџбини у Македонији (1941–1942), *Баштина* 41/2016, 223; А. Симоновски, *н. г.*, 51.

[41] Више о развоју, организационој структури и деловању обавештајне службе Југословенске војске у отаџбини у: Бојан Димитријевић, Раде Ристановић, „Равногорска обавештајна служба у окупираној Србији 1941–1944.“, у: *Војноисторијски гласник* 2 (2020), 136–164.

[42] У прву, „водећу“, ушли су Шијачки, Црвенић и потпуковник Жика Марковић, а у другу професор Војислав Денчић, хотелијер Ранђел Митић и још једно лице. Током 1943. последњу тројицу су ликвидирали Немци. Само је прва тројка одмах почела са обавештајним радом. Друга се активирала

овај обавештајни пункт успео да организује и тројке по „свим званичним институцијама и предузећима Ниша“. Град је био подељен на десет рејона. Сваки је имао свог старешину, као и свака улица која се налазила унутар њих. Иста структура је коришћена и при раду у другим градовима. Утицај нишког обавештајног штаба се проширио и међу омладином преко варошких и сеоских школа.⁴³

Иако је одмах ступио у сарадњу са њим,⁴⁴ мајор Ђурић није у потпуности био задовољан радом овог штаба. Крајем априла је писао генералу Михаиловићу да је капетан Рељић (к-т Горског штаба 43) у дотадашњем раду „био неопрезан“⁴⁵ да је Црвенић деловао „потпуно компромитовано“, а није био задовољан ни са мајором Виденовићем, командантом Горског штаба 45 („сувише бојажљиво ради“). Позитивну оцену је од Ђурића заслужио само др Шијачки, који је истовремено постављен за шефа обавештајно-пропагандне службе Горског штаба 110.⁴⁶ Шијачки ће се на овој дужности задржати до почетка септембра

.....
 после прогона прве, априла 1942, када је изабрана и трећа, резервна „тројка“. Шијачки је своје људе слао широм територије КЈС са лекарским дијагнозама како би окупаторској режиму завао траг. *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеиош“* 1 (1958), 85-86; Убрзо је, међутим, могао да се ослони само на праве туберкулозне болеснике, у чијим су се становима и кућама по Нишу окупљали равногорски обавештајци. Исто, 3, 1959, 21, 26.

[43] Исто, 1, 1958, 86-87; Насупрот црвеним и црним одевним предметима које су деца облачили њихови екстремно лево и десно идеолошки опредељени родитељи, равногорци су инсистирали на ношењу шајкача током боравка у школским клубовима. Исто, 3, 1959, 18-19.

[44] Драгољуб Црвенић је донео прва већа средства за Ђурићев рад, тачније 80 златних наполеона и једну радио-станицу. ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2.

[45] Потврду Ђурићеве процене видимо у податку да је Гестапо још у марту 1942. знао за постојање и локацију овог штаба. Александар Динчић, Подухват 9. бугарске и 717. немачке пешадијске дивизије на Великом Јастрепцу у августу 1942. године, *Караџић* 9/2017, 163.

[46] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 1, деп. 44; Исто, кут. 294, ф. 1, док. 6, деп. 397; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 4, деп. 171. Шијачки помиње и постојање Горског штаба 32, капетана Петка Булајића на Јастрепцу, формираног уз помоћ нишке равногорске организације новембра 1941. године. Штаб није дуго постојао. На подручју Пирота је такође постојала команда на челу са капетаном Мирком Ђирковићем, који је допао бугарског заробљеништва. *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеиош“* 1, 1958, 87; Исто, 3, 1959, 23-24, 26.

1942, када му је Ђурић поверио организацију обавештајне мреже на подручју новоформираног Горског штаба 180.⁴⁷

Насупрот томе, односи између Црвенића и Ђурића су се погоршали. Наиме, током августа Црвенић је ухапшен и нашао се у затвору Гестапоа у Београду. Према одређеним индицијама запређено му је смрћу породице и он је, по Ђурићевом уверењу, пристао на сарадњу са Немцима. Ђурић је стога почетком септембра тражио одобрење од ВК ЈВУО да га ликвидира.⁴⁸ Генерал Михаиловић је одбацио ове оптужбе и поштедео Црвенићу живот, али га је склонио са терена Горског штаба 110.⁴⁹ У редовима ЈВУО Црвенић је остао све до 1945. када је погинуо у Босни.⁵⁰

За то време мајор Ђурић је наставио да развија обавештајни систем КЈС, надовезујући се на пређашњи рад нишког центра. Сваки срез је добио сопствену „пропагандно-обавештајну службу“ која је руководила политичком организацијом на терену. Даље је „свака општина имала руководне тројке и своје сеоске тројке, а ове мање тројке“. Ђурић је тражио да оне буду састављене од „најбољих, највреднијих и најугледнијих људи, политички некомпромитованих“, идеално, од официра и интелектуалаца. Поред обавештајних постојале су и омладинске, железничарске, радничке, занатлијске, терористичке и уредске тројке. Сви чланови тројки претходно су имали да прођу курс обуке при Ђурићевом штабу како би им рад био „једнообразан“.⁵¹ На тај начин равногорци су се инфилтрирали у Народну банку,

[47] Исто, 3, 1959, 26.

[48] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 1, деп. 748.

[49] Михаиловић је од Ђурића тражио да „има вере“ у Црвенића, означивши га као једног од „најбољих људи“ обавештајне службе ЈВУО. Исто, кут. 299, ф. 1, док. 8.

[50] *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеиош“* 1, 1958, 85.

[51] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 1, деп. 1010-1011. Први такав курс Ђурић помиње крајем септембра за 30 официра, односно почетком октобра за још 20 интелектуалаца. Већину курсиста имао је намеру да ангажује на подручју Јастрепца. Исто, кут. 288, ф. 1, док. 10.

Управу монопола, пошту, телеграф, војну и општу државну болницу, те у „све сталешке организације и индустријска предузећа“.⁵² Почетком септембра Ђурић је од ВК ЈВУО тражио и да му се, ради „сузбијања окупаторске и партизанске пропаганде“, достави једна комплетна штампарија, те три гештетнера са матрицама, машћу и хартијом.⁵³

Мајор Ђурић се у обавештајном раду ослањао на више поверљивих лица. Поменимо капетана Ненада Митровића, који је од 1941. обављао посебне задатаке за Равногорски покрет. У наредном периоду он ће бити главни Ђурићев обавештајцац на линији Ниш-Београд. Имао је шифру „Густав“.⁵⁴ Друго лице које би требало истаћи је Милан Ивезић. По Ђурићевом увиду, он је био „добар обавештајцац“ који је носио кодно име „Хес“. Он му је служио као веза са Београдом (као и Командом Београд ЈВУО) и био његов поверљивији курир (преносио новац, разну опрему, радио-станице). Везу са полицијским органима у Нишу одржавао је, са друге стране, преко агента Стевана Лужаића (кодно име „Ђура“), шефа IV одељења Специјалне полиције (за сузбијање комунистичке акције). Радило се о Црвенићевом познанику који је одржавао и обавештајни систем у лесковачком крају. Ђурић га је посебно ценио.⁵⁵ Као поверљиви људи нишког обавештајног центра, односно КЈС, јављају се још и Петар Јанковић/Јовановић, капетан СДС Трифун Поповић, резервни поручник Станимир Раденковић, Драгослав Милошевић, инжењер Бора Наумовић, економ Жика Петровић, Микица Рајковић (сестрић Драгише Васића), гимназијалац Бобан Макотер, итд. Сам Ђурић је, иначе, имао шифровано име „Херман“, а у личној

преписци коју је водио са генералом Михаиловићем „Херман 23“.⁵⁶

Мајор Ђурић је окупљао и омладинце. У њих је полагао велике наде, као што су то чинили и комунисти. Крајем августа је од ВК ЈВУО за систем тројки хитно тражио „10-15 озбиљних... омладинаца - интелектуалаца“.⁵⁷ Тачно месец и по дана касније, 15 омладинаца на челу са студентом технике Богданом Милутиновићем, јавило се на рапорт мајору Ђурићу.⁵⁸ Међу њима су се, могуће, налазили унуци Николе Пашића. Ђурић их је све описао као „агилне и одушевљене присталице“ Равногорског покрета, које је желео да организује у један посебан омладински национални одбор за целу Југославију.⁵⁹ Иако је Михаиловић одбио да подржи овај пројекат, на територији КЈС је убрзо формиран Горски штаб 1001 Југословенске равнороске омладине (ЈУРАО). Водио га је поменути Милутиновић са ослонцем на Ђурића.⁶⁰ Наведимо овде и студента Владу Јовановића, шефа Горског штаба 601, смештеног у Алексиначком срезу, његовог брата Миа (обојица погинули 1944), те ћаке Данка Анића и Бранислава Станковића из Алексинца, Бранка Трифуновића и Милета Ракића из Књажевца, Љубу Дидића, итд.⁶¹

Даље, као поверљиви људи на простору Македоније помињу се Миливоје Трбић,⁶²

[52] *Гласник српској исторјиско-културној друштва „Њеиш“* 3, 1959, 19.

[53] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 7, деп. 578-579.

[54] Генерал Михаиловић је о њему писао: „Густав је највернији наш човек, има специјалну мисију.“ Исто, кут. 299, ф. 1, док. 8, деп. 556.

[55] Исто, кут. 1, ф. 1, док. 1, деп. 3238; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 1, деп. 2557-2558.

[56] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 8; Исто, кут. 294, ф. 1, док. 6; Исто, кут. 299, ф. 1, док. 1, деп. 113; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 4; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 3; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 8, деп. 799; Исто, кут. 299, ф. 1, док. 4, деп. 416-417; *Гласник српској исторјиско-културној друштва „Њеиш“* 3, 1959, 18-19.

[57] ВА, ЧА, кут. 278, ф. 1, док. 10, деп. 332.

[58] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 8; Исто, кут. 299, ф. 1, док. 11, деп. 1097.

[59] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 14, деп. 2354.

[60] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 16, деп. 2824-2828; Исто, кут. 299, ф. 1, док. 14, деп. 1812.

[61] *Гласник српској исторјиско-културној друштва „Њеиш“* 3, 1959, 20-21; Зоран Стевановић, Небојша Прокић, Александар Динчић, *Делирадски корџус Југословенске војске у ошацибини на фойографији и докуменшима – доуна првој издања* (Алексинац: Центар за културу и уметност, 2011), 23.

[62] Рођен у селу Браилово код Прилепа 1913. године. Син чувеног војводе Василија Трбића. Избегао заробљавање у Априлском рату, после чега одлази у Београд, па у Крагујевац. Избегавача и немачке рације у октобру, бежи из вароши и напослетку, одлази у Ниш. Тамо се у марту 1942. срео са капетаном

лингвиста Божидар Видојевић, Војислав Сајковић, Велимир Темелковић, Василије Васиљевић, Стоилоко Ивановић, капетан Војислав Ђорђевић, Марко Лукић, Петруш Стефановић, итд. Последњи је одржавао и обезбеђивао курирске канале према Македонији. У Скопљу је био организован војни штаб са политичким одбором, којем су на челу били Божидар Видојевић, новинар Душан Арсић, резервни капетан Стеван Златић и други.⁶³ Обавештајну службу на територији Делиградског корпуса водио је Боривоје Петковић, учитељ из Ћићевца.⁶⁴

На основу свега наведеног, видимо да је КЈС имала добар капацитет за обавештајни рад, иако се, како је то писао др Шијачки, њиме углавном бавила „шака добронамерних родољуба“ без „основног искуства“ (за разлику од комуниста или окупатора). Равногорци су имали прецизни увид у распоред и кретање немачких, италијанских и бугарских трупа на терену Горског штаба 110.⁶⁵

.....
Рељићем, а онда у мају и са мајором Ђурићем, док се овај са штабом налазио у Оруглицу. Убрзо је послат у Македонију, у велешки, прилепски, кичевски и поречки крај да врши организацију ЈВуО. Ђурић га је снабдео новцем и печатима (бројеви 167-171), те упутно на Милутина Шћепановића и Петруша Стефановића. Трбић је имао чин резервног коњичког поднаредника, али су у његовом именовану пресудне ствари биле углед и богатство породице из које је потицао. А. Симоновски, *н. г.*, 45-50.

[63] А. Динчић, Д. Антић, *н. г.*, 219, 221-223.

[64] Група аутора, *Делиградски...*, 23.

[65] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 12, деп. 1171-1172. Да би указали на прецизност извештаја овог типа, навешћемо факсимиле неколико њих који се тичу распореда немачке и бугарске војске у Прокупљу и Куршумлији почетком октобра 1942. године: „Немаца има у Куршумлији 18, од којих 12 врше стражу, 6 прикупљања реквизиције жита. Из Прокупља упућено је 2 бтља из 16. пука, за Бугарску. Све остало је без промене. Прокупље је утврђено на исти начин као и Куршумлија. Даљи подаци следе. Подаци су добивени од пот. пуковника Радојевића. На дан 17-тог о.м. /октоб./ превезено је из Куршумлије у правцу Ниша 600 буг. војника, из 14. жељезног пука Добручеве дивизије. Војници су упућени без оружја, а оружје је превезено тек 18-тог о.м. У Куршумлији се налази 1 батаљон 14. жељезничког пука, 18 митраљеза система Шварцлозе и 50 пушкомитраљеза, систем Брно. Једна батерија од 4 оруђа, од којих 2 пољска 75 мм, 2 брдска 75 мм, непознатог система и 4 ровов. оруђа систем Шкода 81 мм. На свако оруђе има по 1000 метака, од који је по 500 код оруђа, а остатак чува се у коњским колима. Командант овог одреда је ђенералштабни потпуковник Владимир Николов. У варошима на угловима улица ископани су ровови за став стојећи, израђена митраљеска и

Колаборационистички одреди СДС-а били су попуњени њиховим присталицама, а бројне старешине Косте Пећанца придобијене за Равногорски покрет. Прикупљани су и подаци о потребама незбринутих породица, официрских и цивилних, акцијама комуниста, а по градовима и унутрашњости често је растуран пропагандни материјал ЈВуО.

Можда и највећи успех обавештајаца Горског штаба 110 било је прикупљање података са железничких праваца Београд-Скопље-Солун, Београд-Приштина и Београд-Софија. Они су затим прослеђивани ВК ЈВуО која их је слала савезничким командама. Ово је било од великог значаја током битке за Африку, јер је железнички правац Београд-Скопље-Солун био један од канала за снабдевање трупа сила Осовине. Прикупљање података на пругама било је директно наређење генерала Михаиловића.⁶⁶

Овим послом бавио се Железнички одсек при више пута помињаном обавештајном штабу у Нишу. Преко њега су сви припадници Удружења југословенских националних железничара и бродара са територије КЈС до јуна 1942. пришли на страну ЈВуО. Нишки штаб је стога понудио ВК ЈВуО да организује додатне обавештајне пунктове у важним железничким чвориштима широм Србије (Београду, Краљеву, итд.) и повеже их у јединствени систем. Обавештајци из Ниша били су спремни и да израде општи правилник за понашање на железницама за целу Југославију.⁶⁷ Пошто је Врховни железнички штаб ЈВуО већ постојао у Хомољу, Ђурићу је наређено да свој рад усклади са овим телом.⁶⁸ У сваком случају, генерал Михаиловић је био задовољан држањем Горског

.....
пушкомитраљеска гнезда. У поседу ових ровова и у вођењу уличних борби бугарски војници вежбају се чешће. Куршумлија је утврђена типом пољске фортификације, са препрекама од бодљикаве жице на дрвеном кољу. Препреке су у 2 реда, висине 80 цм. Ширина 1 метар. Размак између редова 50 м. Утврђена је цела периферија. Посада је ноћу врло опрезна.“ Исто, док. 13, деп. 1304-1307.

[66] Група аутора, *Рагоу-гејеше...*, 949.

[67] Ва, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2.

Табела 2 - Попис вагона са ратним материјалом који су прошли територијом КЈС⁷⁰

	Војска			Оружје			Муниција и војна спрема	Храна	Гориво	Сирова руда	Остало
	Немци	Бугари	Италијани	Оклопна возила, тенкови, авиони	Артиљерија	Камиони, аутом., мотори					
<i>Сейштембар</i>	496	570	390	48	151	318	1137	529	1034	291	521
<i>Октобар</i>	1357	81	679	159	20	598	1391	1615	866	2426	1852
<i>Новембар</i>	1251	189	327	136	156	651	1834	1297	1601	2734	1050
УКУПНО	3104	840	1396	343	327	1567	4362	3441	3501	5451	3423
	5340			2237							

штаба 110, пишући да његова „железничка организација ради одлично“⁶⁹

Највреднији су били подаци о проласку војске, оружја и другог ратног материјала кроз Ниш и друге градове на југу Србије, које је ВК ЈВуО периодично добијала. Шта су све равногорски обавештајци лоцирали на железницама видимо из Табеле 2. Само током периода септембар-новембар они су регистровали пролазак неколико стотина композиција са укупно 27.755 вагона натоварених разним потрештинама неопходним окупаторској ратној машини. Извештаји су били структурирани тако да су указивали на пролазак (дијаграм 1): војске (немачке,

бугарске и италијанске), оружја (оклопних возила, тенкова, авиона, артиљерије, камиона, аутомобила, мотоцикала), муниције и војне спреме (пешадијске, артиљеријске, авионске, морнаричке), хране (воће, поврће, житарице, дуван, конзервирана храна, пиринач, шећер, вино), горива (нафта, бензин, петролеј), сирове руде (угаљ, гвожђе, дрво) и других ствари (стока, грађевински и санитарски материјал, обућа, одећа, „бугарска трговачка роба“, железничке шине, индустријске и пољопривредне машине, итд). Уз попис вагона, обавештајци ЈВуО су слали и додатне информације о томе када је воз лоциран и у којем се правцу кретао, који је род војске у питању и да ли има рањеника међу њима, када су возови изненада променили смер кретања, да ли трупе имају опрему за борбе у пустињи, да ли је оружје у функцији или не, колико празних вагона и цистерни је прошло (они нису пописани у Табели 2), итд.

[68] Михаиловић му је крајем августа наредио да појача обавештајну службу на станици Ниш и створи још један јачи обавештајни пункт на некој станици до Врања. Исто, кут. 299, ф. 1, док. 4; Врховни железнички штаб налазио се код Петровца на Млави. Водили су га Симо Макарије и железнички чиновник Александар Васић (шифра „Калча“). Крајем августа ово тело је формирало своје подштабове 2, 3 и 4, који су покрили целу територију Србије. Последњи је био смештен у Нишу и покривао је територију: Ниш-Ђуприја-Грделица-Смедеревска Паланка-Зајечар-Прахово, Зајечар-Параћин-Ђуприја-Равна Река, Ниш-Дољевац-Куршумлија. Подштаб бр. 2 је био у Смедеревској Паланци, а онај бр. 3 у Чачку. Исто, кут. 278, ф. 1, док. 10, деп. 334–335, 365–368.

[69] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 8, деп. 769. Ђурић је током септембра/октобра организовао и обавештајни центар на прузи Београд-К. Митровица, а у долини Ибра. Исто, кут. 288, ф. 1, док. 9, деп. 622.

[70] Исто, деп. 621–622; Исто, док. 10; Исто, док. 13, деп. 1231–1235, 1249, 1259–1262; Исто, док. 10; Исто, кут. 278, ф. 1, док. 10, деп. 1525–1528, 1551–1552, 1579–1580; Исто, кут. 275, ф. 1, док. 22, деп. 3981–3988, 3998–4001, 4033–4036; Исто, кут. 276, ф. 1, док. 1, деп. 3307–3312, 3317–3122.

Дијаграм 1

Користећи контакте које је стекао док је био заповедник Команде Београд, мајор Ђурић је имао обавештајну мрежу и у престоници окупирани Србије. Поверљиве информације слали су му Милан Ивезић и Ненад Митровић, али и друга лица. На тај начин је Ђурић, на пример, дошао у везу са тзв. „Босанском групом“ која је нудила материјалну помоћ четницима за акције у Босни.⁷¹ Такође, преко њих је КЈС имала везу са породицама официра ЈВуО које су се налазиле у Београду. Истим каналима слата им је и материјална помоћ.⁷² Митровић је одржавао и контакте са равногорским организацијама по немачким логорима.⁷³ Из Београда су, а преко Ниша, ВК ЈВуО стизали извештаји о бројним планираним диверзијама окупаторских органа,⁷⁴ било је покушаја илегалне куповине оружја од Немаца (до које није дошло) и слично.⁷⁵

Горски штаб 110 је током лета успоставио контакте и са немачким обавештајним

структурама. Ова „веза“ је ишла преко Ненада Митровића, а на др Јозефа Матла⁷⁶ (кодно име у равногорској структури „Ханс“), оперативца АБВЕР-а.⁷⁷ Наиме, током јуна „Густав“ је од стране Матла упитан да пронађе поверљиво лице које ће послати у Албанију да провери италијанске наводе о тамошњим побунама против фашистичког режима. АБВЕР је сумњао да је у питању варка која је требало да одложи слање италијанских дивизија на Источни фронт. Због овога су Митровић и Ивезић били у штабу код Ђурића, који их је послао у Косовску Митровицу да пронађу погодна лице за путовање у Албанију.⁷⁸ Генерал Михаиловић је, међутим, тражио да Митровић одигра двоструку улогу. Наредио му је да изради лажни извештај који би посејао неслогу између Италијана и Немаца, а у циљу слабљења њихових војних ефектива на Балкану.⁷⁹

Без обзира на исход ове обавештајне игре, др Матл је почетком јула преко мајора Ђурића тражио састанак са Драгишом Васићем.

[71] Чинили су је инжењер Никола Ђурић, помоћник министара саобраћаја у пензији, Душан Летица, министар финансија и др. Петар Зец, комесар Црвеног крста. У контакт са њом Ђурић је дошао преко „Хеса“. Михаиловић је прихватио сарадњу, али само преко централне касе, коју су у Београду водили равногорски оперативци Драгомир Томашевић и Лука Шпартал (други задужен искључиво за финансије), да не би било злоупотреба новца. Исто, кут. 299, ф. 1, док. 1, деп. 11; Исто, док. 4, деп. 293; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 3; Исто, док. 6, деп. 278; Р. Ристановић, *н. г.*, 221.

[72] У питању су биле породице неколицине официра, између осталих и генерала Михаиловића и Драгише Васића, као и мајора Милоша Глишића, потпуковника Душана Манојловића, „Урошевића, Лучића, Делевића“ и других. Сам Михаиловић је тражио да помоћ његовој породици не прелази величину његове редовне плате, па се може претпоставити да је тако било и са другима. ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 3, деп. 98–99; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 3; Исто, кут. 299, ф. 1, док. 4, деп. 476.

[73] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 3.

[74] Крајем јула у ВК ЈВуО су из КЈС стигли подаци о три нове ескадриле авиона на аеродрому у Земуну, а затим и да су Немци били припремили падобранце који ће подсећати на енглеске, да би их спустили у близину Михаиловићевог штаба и ликвидирали га. Неколико бивших југословенских официра је, наводно, истовремено било припремљено да се, у инсценираном бекству, пребаци у Турску, а одатле за Енглеску, не би ли тамо радили у немачком интересу. Половином августа обавештајци КЈС су јавили да су немачке афричке трупе у Топчидеру и да пљачкају возове који туда пролазе, одузимајући путницима храну и друге намирнице. Истовремено су стигле и вести о великим борбама партизана и Немаца у Срему. Исто, кут. 288, ф. 1, док. 4, деп. 35–37; Исто, док. 6, деп. 284–286.

[75] Исто, док. 6.

[76] Рођен у Словенији 1897. године. Аустроугарски официр и професор славистике на Универзитету у Грацу током међуратног периода. Од стране АБВЕР-а заврбован као стручњак за етничко-верска питања на простору целе Југославије. Говорио је српски и албански језик. После окупације специјализовао се за односе са ЈВуО. Присуствовао је састанку између Михаиловића и немачких официра у Дивцима новембра 1941. године. Михаиловић га је описао као човека „способног да превари“. Криво га је за хапшење мајора Јездимира Дангића, а касније и мајора Павла Ђуришића. Са друге стране, још од првих дана окупације ухватио је везу са водећим муслиманским и албанским представницима на Косову и Метохији и Старој Рашки – Џафером Девом, Бајазитом Бољетинијем, Бедријем Пејанијем, Ахметом Дацом, Хасаном Звиздићем и другима. После капитулације Италије његов рад је умногоме допринео мирном преузимању власти од стране немачке војске на Косову и Метохији. Обавештајни рад затим наставља у Тирани. Био је задужен за прикупљање података са подручја северне и средње Албаније, јужне Италије, Црне Горе и Старе Рашке. Један од најзаслужнијих за стварање диверзантског одреда старорашких муслимана, тзв. „9. компаније“. Умро у Аустрији 1974. године. Милутин Живковић, *Сјара Рашка још италијанском окупацијом 1941–1943*, књ. 1, (Београд : Catena mundi, 2020), 400–401.

[77] Митровић је са пуковником Браниславом Пантићем у контакту са Матлом радио на организовању састанка генерала Михаиловића са Немцима 11. новембра 1941. у Дивцима. Н. Девић, *н. г.*, 295–296.

[78] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 3.

[79] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 3, деп. 69.

Користио је чињеницу да су Васићу жена и ташта биле у логору. Исту жељу је истим каналом поновио и крајем месеца.⁸⁰ Заузврат, „Ханс“ је равнгорцима прослеђивао информације о општем стању у другим деловима Југославије, али и Немачке, мада се они морају узети са великом резервом с обзиром на Матлову улогу током рата.⁸¹

Обавештајна служба КЈС агилно је радила и на подривању колаборационистичког система владе Милана Недића. Мајор Ђурић се крајем јуна похвалио генералу Михаиловићу да је са својим људима овладао њиме („потпуно сам их разбио и све придобио за нас“).⁸² Ово потврђује и др Шијачки, пишући да су припадници КЈС били инфилтрирани у Окружно и Среско начелство у Нишу, Управу полиције, али и сам „штаб СДС“.⁸³

Важну улогу у том подухвату имао је артиљеријски потпуковник СДС-а Живојин Р. Ђурић. О томе сведочи и исказ немачког агента Вере Пешић.⁸⁴ Када је био постављен за команданта Београдске области, КЈС је преко њега добила директну везу са неколико водећих представника колаборационистичке Владе: Миланом Аћимовићем, Илијом Параносом, Тасом Динићем, као и генералом Недићем.⁸⁵ „Херман“ је тражио да се Ђурић опрезно искористи и ради тога повеже са обавештајцима ЈВУО при Команди Београд („као такав може много да учини“).⁸⁶ Михаиловић је дозволио да се ови контакти продубе, али

је и упозорио на Ђурићев, наводно, дволични карактер.⁸⁷

Мајор Ђурић је преко Драгог Црвенића одржавао везу са адвокатом Душаном Илићем из Лесковца, бившим комитом, а тада поверљивом особом Недићевог министра Чедомира Марјановића. Шеф Горског штаба 110 се и састајао са Марјановићем, једном чак и у друштву са братом Димитрија Љотића, Јашом. Сва тројица су желели да преко њега дођу до генерала Михаиловића.⁸⁸ ВК ЈВУО је њихову намеру на време открила и осујетила.⁸⁹ Исто наређење генерал Михаиловић је издао мајору Ђурићу и када је у августу имао „на вези“ Драгомира Јовановића, управника града Београда.⁹⁰

Обавештајци КЈС су бележили велике успехе на пољу придобијања старешина и људства Косте Пећанца, подривајући тако ауторитет старог војводе на његовом матичном терену. Њихов прелазак на страну равнатора почео је током лета и јесени 1941, а наставио се током наредне године. На пример, заповедник Топличког корпуса потпуковник Милутин Радојевић почео је као војвода сталлашки у Пећанчевој организацији.⁹¹ Капетан

[80] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 1, деп. 11; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 4.

[81] Исто, кут. 278, ф. 1, док. 10, деп. 355.

[82] Нешто касније, готово исти коментар је дао и капетан Брана Петровић, заповедник Делиградског корпуса: „Она је под нашом апсолутном контролом... користим је за курирску службу, обавештајну, пренос и транспорт материјала.“ Група аутора, *Делиградски...*, 13.

[83] *Гласник српској историјско-културној групи* 'Њеиош' 3, 1959, 19.

[84] Венцеслав Глишић, Досије о Вери Пешић или како не треба писати историју обавештајца, *ВИГ 2* (2009), 183; Љубинка Шкодрић, Предраг Стојковић, „Вера Пешић, детињство и младост у лесковачком крају“, *Лесковачки зборник* 61 (2021), 302-303.

[85] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2.

[86] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 1, деп. 17.

[87] Исто, док. 10, деп. 139. Живојин Ђурић је био интимно повезан са немачким агентом Вером Пешић, мада је она била у познанству и са Јорданом Кимићем. Касније се повезала са мајором Радославом Ђурићем. В. Глишић, *н. г.*, 182, 187; Да је зазор генерала Михаиловића био на месту, говори податак да је почетком 1943. почео да ради за немачку обавештајну службу. Љ. Шкодрић, *н. г.*, 303.

[88] Исто, кут. 299, ф. 1, деп. 15-16.

[89] Михаиловић је тражио од Ђурића да Илићу не открива ништа, сумњајући да он проверава да ли је немачки покушај атентата на њега успео. Исто, деп. 212. Половином маја немачки командоси су инсценирали хајку на једног њиховог човека преобученог у енглеског пилота. Наводно бежећи, он је једном сељаку на Голији дао пакет за генерала Михаиловића. У њему је била паклена машина. Смртоносна пошиљка је стигла до Михаиловића, али су је у последњем тренутку његови телохранитељи деактивирали без жртава. Милутин Живковић, *Између „Велике Албаније“ и окупиране Србије. Нови Пазар, Тушин и Ибарски Колашин (1941-1944)* (Лепосавић : Институт за српску културу, 2018), 171-172.

[90] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 4; Бранислав Божовић, *Београд под комесарском управом 1941*. (Београд : Институт за савремену историју, 1998), 62-67; Р. Ристановић, *н. г.*, 56.

[91] Петар Миладиновић, Александар Динчић, *Расински кордош српских чейника Равне Горе* (Крушевац : П. Миладиновић : А. Динчић, 2011), 7.

Рељић и др Шијачки су сарађивали са војводом Драгославом Почековићем који је за равнорорце обављао и обавештајни рад.⁹² КЈС је на подручју Горског штаба 12 „наследила“ верност неколико Пећанчевих старешина, а преко мајора Добривоја Маринковића.⁹³

Као највећи успех Ђурић је истицао придобијање војводе реткоцерског Саве Миловановића (будућег заповедника II Јабланичке бригаде) и поготово војводе козјачког Јордана Кимића, команданта локалног граничног одреда. Он је имао везе и са равнорорцима у Кумановском и Кривопаланачком срезу.⁹⁴ Према сопственим речима, Ђурић се на њега у почетку свог илегалног рада доста ослањао, поготово док му се команда налазила у селу Оруглици код Лебана.⁹⁵

[92] Везу са ЈВуО војвода Почековић је платио животом, с обзиром да су га маја 1942. у борби убили немачки војници. ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2, деп. 57; *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеџош“* 3 (1959), 19.

[93] Димитрије Танасијевић (војвода моравски), поручник Живота Стефановић (војвода ражањски), Милан Дрљевић (војвода расински), Никодије Аранђеловић (војвода лесковички), Никола Поповић (војвода бовански) и Богосав Стојановић (војвода корвински). Милутин Живковић, Раде Ристановић, „Југословенска војска у отаџбини на простору Крушевачког округа током 1942. године“, *Жујски зборник* 11 (2021), 171-204.

[94] Родом из Куманова, унук војводе Киме. Добровољац у Првом светском рату. Бивши поручник 47. класе, који је због дисциплиноског прекршаја 1926. изгубио службу. Затим се бавио новинарством и књижевномешу. Уређивао је лист „Српско Косово“ у Скопљу. Пришао Кости Пећанцу и добио титулу војводе козјачког. Задатак му је био да организује снаге на потезу „од Козјака до Осоговских планина“. Убрзо се, међутим, развишао са Пећанцем. Под командом је имао око 200 људи. Ратовао је са комунистима у Лесковачком округу. Помагао је Драгом Црвенићу при курирској служби за КЈС, а једно време чувао и Ђурићев штаб. Општи закључак је био да су „људи и сва села уз њега јер је (био, П. А.) строг, а правичан“. Стога је Ђурић предложио ВК ЈВуО да му се врати чин и уједначи са вршњацима из класе („велики је Србин и врло поштен“). Он је, чак, имао намеру да остане код њега као начелник штаба Кимићевог одреда, али Михаиловић то није дозволио. Постоје индиције да су били у сукобу. У сваком случају, Кимићу је чин враћен половином јуна, када је истовремено унапређен у капетана II класе и добио наређење да организује снаге ЈВуО на Козјаку и Скопској Црној Гори. Његов одред (Оругличка бригада) је крајем јуна отишао за Македонију. Но, сарадња Ђурића и Кимића није била дуговечна. Војводу су у септембру ухаурили Бугари, а Немци послали у интернацију. Исто, кут. 288, ф. 1, док. 2, деп. 61, 68; Исто, кут. 299, ф. 1, док. 1, деп. 50, 249, 701-702; Исто, док. 8, деп. 550-554; А. Динчић, Д. Антић, *н. г.*, 217-221.

[95] *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеџош“* 3, 1959, 24.

Контакти су још од 1941. постојали и са војводом оругличким Петрушом Стефановићем. Он је боравио на Равној Гори, где је добио овлашћења за рад у Македонији. Почетком 1942. Стефановић формира прве јединице Равногорског покрета у Македонији, а на територији Кумановског среза.⁹⁶

Поред тога, Горски штаб 110 је изгледа имао своје људе и у најближем окружењу Косте Пећанца. Информације које су им они прибављали са успехом су коришћење у пропагандни против Пећанца и њему лојалних команданата.⁹⁷ На пример, у децембру 1942. заробљено је, а потом обнародовано једно Пећанчево поверљиво писмо адресирано на генерала Милана Недића.⁹⁸ Такође, у једној депеши са краја септембра Ђурић пише да је Милан Пећанац, наводно, имао намеру да се стави у службу ВК ЈВуО,⁹⁹ вероватно желећи да то употреби у сврху пропаганде против његовог оца.

„Дипломатско-политички“ контакти

У овом сегменту рада настојаћемо да анализирамо најважније контакте које су равнорорци остваривали са различитим политичким и војним субјектима у земљи и иностранству, а преко КЈС. Због свог географског положаја она је имала задатак да врши обавештајно-пропагандни рад међу Арнаутима на Косову и Метохији, као и у Албанији. Ђурић је још током прве половине јула писао да је личном иницијативом организовао састанак са арнаутским првацима из Ѓњиланског среза („они су уз нас у великом

[96] Са њиме је у контакт први ступио капетан Павле Мешковић, кога је генерал Михаиловић као свог емисара послао у јужну Србију током лета 1941. године. А. Динчић, Д. Антић, *н. г.*, 215-216.

[97] Равнорорци су у јуну дошли до факсимила једног Пећанчевог споразума са Недићевом Владом, који је затим објављен у земљи и иностранству. Када је мајор Ђурић дознао да Пећанац у народу шири вести да су савезнички авиони упућени њему, одмах је штампао летке и обавестио становништво кога, у ствари, подржавају савезници. ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2.

[98] Исто, кут. 276, ф. 1, док. 1.

[99] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 10.

броју, и потпуно су одани“), те да се преко њих повезао са присталицама краља Зогуа из Албаније. Спојила их је, наводно, обострана жеља за обновом монархија, односно непријатељство према Бугарима.¹⁰⁰ Михаиловић је поздравио ову иницијативу, с обзиром да је и са своје стране радио на вези са албанским првацима.¹⁰¹ Ђурићу је одговорено да је та веза била „веома потребна и корисна“, те да опрезно настави рад у том правцу,¹⁰² с обзиром да се на терену настављао прогон српског становништва од стране Арнаута (што се косило са Ђурићевим проценама).

Шта су конкретно четници КЈС имали да ураде, Михаиловић је саопштио Ђурићу крајем августа. Тражио је од њега да се повеже са албанским националистима које је водио пуковник Мухарем Барјактари, а преко Шерифа Липе, поручника италијанске војске у Приштини. Шифра распознавања били су иницијали „Ж.В.У. (Живела балканска унија)“. Ђурић је поступио по наређењу и писмо за Барјактарија до половине септембра оставио код Мире Новаковић, обавештајца ЈВуО из Приштине, која је била у контакту са Липом. У њему је ВК ЈВуО тражила од Барјактарија да поради на томе да Арнаути на Косову и Метохији и Старој Рашки престану са насиљем над Србима, као и да се окрену заједничкој борби против Италијана, а све са циљем стварања Балканске уније после рата. Ради разраде ових планова, Михаиловић је тражио састанак са Барјактаријевим делегатима.¹⁰³ Ђурић је истовремено дошао у контакт и са Италијанима на Косову и Метохији (дивизија „Пуља“), али је генерал Михаиловић

забрањено дубљу сарадњу (попут оне коју је имао Павле Ђуришић у Црној Гори).¹⁰⁴

У међувремену, Ђурић је самоиницијативно одржао састанак са арнаутским представницима Лаба, Дренице, Урошевца, Качаника и још једном Ђњилана. Резултат је било обустављање насиља над Србима у овим крајевима, мада се и ово мора узети са резервом. Арнаути су, наводно, желели да се ставе под команду генерала Михаиловића (уз право да постављају своје старешине), а не пуковника Бајрактарија. Ђурић је имао намеру да их групише у посебне арнаутске јединице при КЈС. На том послу су му као агитатори помагали бивши срески начелник Јагош Вукановић (касније командант Лапске бригаде) и његов брат Татомир Вукановић, етнолог и бивши кустос музеја у Скопљу.¹⁰⁵

Веза са Арнаутима ипак није функционисала како се очекивало. Михаиловић се у децембру жалио Ђурићу да и даље нема ваљаног контакта са Барјактаријем и другим вођама из Албаније, с обзиром да се поручник Липа показао неадекватним за улогу посредника. Стога је тражио да КЈС пронађе нове људе за тај посао.¹⁰⁶ Ђурић се прихватио задатка и крајем децембра, преко Команде Београд, у свом обавештајном центру окупио неколико интелектуалаца родом са југа. За везе са Албанијом одредио је др Душана Крстића, бившег конзулара из Тиране (кодно име „Матке“)¹⁰⁷ и Дарка Ђирковића,¹⁰⁸

[100] Ђурић је писао да Арнаути Бугаре „страшно мрзе због недела и присаједињују се“ стога акцијама Равногорског покрета против њих. Исто, кут. 288, ф. 1, док. 3.

[101] У то време трају преговори са Албанцима римокатолицима из северне Албаније. Један од њихових првака, Пренк Џаља, боравио је у августу у Колашину на разговорима са Павлом Ђуришићем. Тема је била заједничка сарадња против окупатора, али и против муслиманских оружаних снага око Плава и Гусиња и широм Бихора. М. Живковић, *Сћара Пашка...*, 232.

[102] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 3, деп. 153.

[103] Исто, док. 5, деп. 499–503; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 9.

[104] Група аутора, *Пагоо-гејеше...*, 590; М. Живковић, *Сћара Пашка...*, 346–348.

[105] Ђурићев закључак је био да међу Арнаутима са простором КЈС Барјактари нема много утицаја. ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 12, деп. 1166–1170.

[106] Михаиловић је разигранио записао да је Липа „лопов“ и да је само „желео да се дочепара“ ВК ЈВуО. Исто, кут. 299, ф. 1, док. 15.

[107] Син свештеника, проте и истакнутог националног радника Серафима Крстића из Струге, бившег начелника среза, народног посланика и сенатора Краљевине Југославије, који се радећи за југословенску Владу у то време налазио у Каиру. *Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon* (Beograd : Institut za savremenu istoriju : Društvo istoričara Srbije, „Stojan Novaković“; Zagreb : Hrvatski institut za povijest, 2016), 165–166.

[108] Син учитеља, комите и истакнутог националног радника Јована Ђирковића, вишеструког народног посланика

некадашњег секретара сената (кодно име „Донче“). Крстић је лично познавао Барјактарија и спремао се управо тих дана да крене у Албанију на сусрет са њим.¹⁰⁹ Да ли као последица тога или не, али делегати пуковника Барјактарија су се половином децембра обрели у Колашину, на преговорима које је Михаиловић желео. Сарадња са Албанцима је тако профункционисала и наставила да се развија током 1943. године.¹¹⁰

Генерал Драгољуб Михаиловић је на Бугарску гледао као на земљу са којом Југославија у послератном периоду има да оствари блиску сарадњу, а неопходно је нагласити да су унутар Равногорског покрета постојали и други људи који су се залагали за савез два народа.¹¹¹ Још једна дипломатска билатерала у којој је Горски штаб 110 имао значајну улогу била је управо она са бугарском опозицијом царској влади. Користећи своје предратне везе,¹¹² генерал Михаиловић је током прве половине 1942. остварио контакт са бугарским представницима у Каиру и Лондону – Георги Димитровим Геметом и Костом Тодоровим. И овде се залагао за Балканску унију, односно уједињење Бугарске и Југославије после рата. Британски планови били су краткорочнији. Они су желели да Михаиловић

.....
Краљевине Југославије, преминулог 1928. године. *Полиџика*, 24. 5. 1928. године

[109] ВА, ЧА, лут. 289, ф. 1, док. 3, деп. 3837–3840.

[110] Они су, између осталог, Павлу Ђуришићу, Михаиловићевом делегату, пренели Барјактаријев став о грешкама Арнаута у Метохији и плавско-гусињском крају у односу према Србима, као и мишљење да су заслужили казну због њиховог држања. М. Живковић, *Сџара Рашка...*, 233. Барјактари је ускоро послао и сталне делегате код генерала Михаиловића, тзв. „Албанску мисију“ која се налазила стационарна у околини Берана. *Гласник српској исјоријско-културној групи* „Њеџиш“ 52, 1984, 47-48; Исто, бр. 70, 1993, 80.

[111] *Зборник НОР-а*, том XIV, књ. 1, 1-10; Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943–1948*. (Šabac : Zaslona, 1991), 255-263.

[112] Михаиловић је 1935. био одређен за војног аташеа у Софији. Противећи се царској политици он се повезује са Земљорадничким савезом и „Звенарима“. Истичу се познаства са Дамјаном Велчевим и Нешом Тумангеловим. Сви Михаиловићеве контакти који су преживели до Другог светског рата представљали су могуће партнере за остваривање сарадње засноване на принципу „Балкан балканским народима“. Бојан Димитријевић, Коста Николић, *Бенерал Михаиловић. Биографија* (Београд : Институт за савремену историју, 2004), 66, 69-70.

повеже бугарске емигранте са официрском опозицијом Дамјана Велчева у Бугарској, а ради отпора пронемачкој влади.¹¹³ Поред КЈС на том послу је радио и засебни центар за везу са Бугарском у источној Србији.¹¹⁴

Прихватајући се и овог задатка, Горски штаб 110 је крајем августа јављао да је успоставио контакт са председником предратне Народне сељачке странке Драгољубом Јовановићем. Незадовољан сарадњом са комунистима, он се окренуо равнорцима за помоћ. Заузврат им је нудио своје везе са Бугарима, пре свега са сином Александра Стамболиског, Асеном. Генерал Михаиловић је одобрио овај контакт, уз коментар да Јовановић „може послужити одлично“. Ипак, није био одушевљен Асеном Стамболиским и наредио је да се тражи веза са другим бугарским првацима. За одржавање контакта са Драгољубом Јовановићем овластио је обавештајца „Густава“.¹¹⁵

Конкретни планови Михаиловића и Ђурића у вези са Бугарима били су да их приволе на формирање илегалних четничких одреда у Бугарској (за шта је ВК ЈВуО нудила средства), односно да преко њих утичу на бугарске војнике у Србији да прелазе у редове равнатораца и престану са злочинима над цивилима. До почетка новембра био је осигуран „канал за везу“ са Бугарском. Ђурићев делегат је 29. октобра прешао границу.¹¹⁶

[113] Исто, 230-232.

[114] Центар за везу са Бугарском и вршење пропаганде међу тамошњим становништвом основан је у јесен 1942. године. Водио га је предратни теолог Лазар Тркља (шифра „505“). Задаци су му били повезивање са бугарским земљорадницима, стварање герилских одреда за борбу против царског режима, спречавање насиља над Србима и слично. Центар је функционисао уз помоћ мајора Велимира Пилетића (шифра „Попеску“), заповедника Крајинског корпуса ЈВуО, који је касније, током 1943, ушао у Загранични комитет. ВА, ЧА, кут. кут. 299, ф. 1, док. 11, деп. 1093; Исто, док. 12, деп. 1291; Исто, док. 16, деп. 2005; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 16, деп. 2914–2916; Исто, кут. 275, ф. 1, док. 22, деп. 3931–3936; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 16, деп. 3034; Исто, кут. 275, ф. 1, док. 22, деп. 4115.

[115] Исто, кут. 275, ф. 1, док. 6, деп. 431; Исто, кут. 299, ф. 1, док. 4, деп. 476–478.

[116] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 13, деп. 1607–1608; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 15, деп. 2650–2652.

Затим је одржан састанак између људи из Горског штаба 110 (обавештајац „Ђура“) са једне, те Велчева и Гиневског (вође бугарских земљорадника уместо Асена Стамболског) са друге стране, у околини Пирота (током прве половине новембра). Постигнут је споразум о проширењу сарадње, а под Михаиловићевим покровитељством, због чега је један генералштабни мајор Дамјана Велчева имао да дође у Ђурићев штаб.¹¹⁷ Поред Лужаића, као Михаиловићев делегат поменуто је др Душан Стевчић из Беле Паланке, бивши народни посланик и сенатор.¹¹⁸ Генерал Михаиловић је до краја новембра одобрио наставак сарадње, послао писмо Велчеву и Гиневском, а Ђурићу честитао на овом, по њему, великом успеху.¹¹⁹

Поменимо да је Горски штаб 110 добио задатак и да се повеже са грчким покретима отпора, пре свега националистима Наполеона Зерваса. Ђурић је и за овај посао пронашао поверљивог човека. У питању је био извесни грчки лекар са службом на југу Србије, Кускутис/Кускупис. Он је крајем септембра требало да иде за Грчку, па је Михаиловић тражио да са собом понесе шифру којом би му се јавили Зервасови људи.¹²⁰ Веза, међутим, није профункционисала, па су интервенисали Енглези. Они су крајем новембра од Михаиловића тражили да им пошаље имена повереника КЈС у Скопљу, Ђевђелији, Велесу,

[117] Бугарска страна (Велчев и Гиневски) предлагала је федеративну Југославију између Срба, Хрвата, Словенаца и Бугара, да сваки народ има своју владу засновану на принципима демократије и по једног представника у Централној влади у Београду. До краја рата требало је формирати Балкански комитет са Михаиловићем на челу. Велчев је за даљу сарадњу тражио да Михаиловић лично дође или да пошаље потписано пуномоћје преко КЈС. Лужаић је пуно полагао у ову билатералу, као уосталом и Ђурић, али је тражио да се Драгољуб Јовановић одстрани из овог процеса. Михаиловић је, са друге стране, препоручио да се ухвати веза и са извесним Младеном Костовим, односно санитарским мајором Михаилом Караманчевим стационираним у Лесковцу. Исто, кут. 299, ф. 1, док. 15; Исто, док. 14, деп. 1750; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 16, деп. 3010–3013.

[118] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 16, деп. 3014; *Senatori Kraljevine Jugoslavije...*, 283.

[119] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 14, деп. 1811, 1831–1833.

[120] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 9, деп. 769.

Кичеву и Тетову, како би преко њих повезали ВК ЈВУО са грчким покретима отпора. Михаиловић је на крају за Грчку послао капетана Михаила Вемића као свог делегата, али без конкретних резултата по ЈВУО.¹²¹

Диверзантске активности

Деловање припадника КЈС на овом плану може се грубо омеђити на разне видове саботаже на железницама, ликвидације особа које су равнаторци сматрали за издајнике и акције против супарничког партизанског покрета на челу са комунистима. Већ смо поменули да је обавештајни рад на железници добро функционисао. Диверзије, са друге стране, нису биле једнако успешне, пре свега услед сурових одмазди окупатора над цивилима и недостатка потребног материјала и обученог људства. То, међутим, не значи да их није ни било.

Онеспособљавање пруга које су прецеале територију КЈС постале су нужне са одлучујућим борбама савезника на северу Африке, односно током јесени 1942. године. Још у августу генерал Михаиловић је наредио Ђурићу да шаље „тројке“ на бугарску територију да руше пругу, али само у близини села која нису српска и то тако да испадне како саботаже врше комунисти.¹²² За тај посао Ђурићу је био послат поручник Ратко Поповић, на кога се имало „много рачунати“.¹²³ Исто наређење је вероватно добио и Горски штаб 12, с обзиром да је и он складиштио експлозив.¹²⁴

На инсистирање Енглеза и југословенске Владе у Лондону, ВК ЈВУО је почетком октобра издала нове заповести у овом правцу. Од КЈС се тражило да за „општу савезничку ствар“ изврши демолирање пруга на линији

[121] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 15; Б. Димитријевић, К. Николић, *н. г.*, 235.

[122] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 4, деп. 424.

[123] Исто, док. 5.

[124] А. Динчић, *н. г.*, 167.

Скопље-Велес, као и да притом постигне „велике резултате“. Генерал Михаиловић је подржао ову иницијативу, те поновио исто наређење почетком новембра, овога пута и за правце Ниш-Скопље, Скопље-Куманово и Приштина-Скопље.¹²⁵

Ђурић, са друге стране, није био оптимиста, поготово када је у питању било рушење пруга у Македонији и Бугарској. Нешто више успеха је очекивао на Косову и Метохији, односно Грделичкој и Сићевачкој клисури. Међутим, недостајало му је средстава, поготово експлозива.¹²⁶ Стога је молио Михаиловића да тражи од Енглеза да изврше бомбардовање осетљивих локација на железницама које он није могао сам да уништи. Нудио је и тачне координате, али је савезничка оружана асистенција из ваздуха изостала.¹²⁷ Михаиловић је, иначе, замерао Ђурићу што је некада на своју руку одбијао да изврши његова наређења о диверзијама.¹²⁸

Саботаже немачке ратне машине без страдања цивилног становништва биле су деликатан посао. Стога су и средства којима су вршене била деликатна. То је, међутим, довело до тога да четничке акције остану даље од очију окупатора, али и шире јавности.¹²⁹ Равногорци су се ослањали на тзв. „шмиргл куглице“ (лоптице од воска у чију се средину стављао „шмиргл прашак“) које су квариле осовине вагона, али на великој удаљености од места диверзије, што је спречавало одмазду окупатора. Генерал Михаиловић је почетком августа наредио свим диверзантским одељењима на железницама

широм Србије да на овај начин отпочну борбу против окупаторског режима и то на што ширем плану.¹³⁰

Испред КЈС, Михаиловић је за овај посао одредио др Милана Шијачког.¹³¹ Он се прихватио тог задатака пошто је, према сопственим речима, са колегама успео да до тада организује тројке у „Мостовској и Железничкој радионици, Ложионици“, „Железничкој дирекцији југ“, односно на свим железничким станицама. Да би се инфилтрирао и што боље прикрио, Шијачки се запослио у амбуланти Железничке дирекције Југ. Поред њега, као истакнути обавештајци на железници, између осталих, помињу се Миле Поповић (помоћник шефа Главне железничке станице у Нишу), Александар Макотар (шеф железничке станице Црвени Крст), Влада Динчић и Обрад Ђорђевић (железнички контролори).¹³²

Поступајући по наређењу, КЈС је почела са диверзијама у првој половини септембра. Мајор Ђурић је писао да је „резултат са куглицама добар“, да већина вагона на којима је извршена саботажа стаје и то после „150 км вожње ван Србије“. Могуће је да је мислио на тада јужно од Скопља уништене две немачке композиције. И Милан Шијачки, али и генерал Михаиловић, потврђивали су ове резултате.¹³³ Током октобра са истом акцијом се отпочело и на Косову и Метохији. Тамо се као важан човек ЈВуО помиње шеф железничке станице у Косовској Митровици, Јеремија Марјановић, родом из околине Варварина. Он је током новембра наместио један

[125] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 11, деп. 1012, 1098; Исто, док. 14, деп. 1657-1658.

[126] Он се жалио да су „услови тешки“ за рушење између Скопља и Велеса, с обзиром да је становништво било „оријентисано за независну Македонију“. Његови људи су, наводно, још мању подршку имали од живља на правцу према Цариграду и Софији где су саботаже „ишле најтеже“. Исто, кут. 275, ф. 1, док. 19, деп. 1972-1973; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 16, деп. 2952-2954.

[127] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 2.

[128] *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеиш“* 17 (1966), 40.

[129] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 14.

[130] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 3, деп. 310; Исто, док. 4, деп. 418.

[131] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 4, деп. 337.

[132] *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеиш“* 3 (1959), 19, 21-22.

[133] А. Динчић, Д. Антић, *н. г.*, 224; Милослав Самарџић, *Генерал Дража Михаиловић и оштра историја четничкој јокреши*, књ. 1 (Крагујевац: Погледи, 2005), 501; „Под видом ‘случајних несрећа’ и услед ‘неисправних кочица’ – јуришале су војне композиције – једна на другу; дуж главних раскрсница, гомиле покрханих вагона ометале су саобраћај, а окупатору биле нанешене велике штете у скупоценим материјалу и драгоценим времену.“ *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеиш“* 3 (1959), 19, 21-22.

судар немачких возова, после чега је побегао у илегалу, у редове Косовског корпуса.¹³⁴

Бројне диверзије припадника ЈВуО у овом периоду довеле су до тога да је „саобраћај возова на (линији, П. А.) Ниш-Софија смањен за половину“.¹³⁵ Све ово је било постигнуто захваљујући шмиргл-куглицама, ако је веровати др Шијачком.¹³⁶

Затим је у новембру при КЈС формиран посебан Горски штаб 101 за саботажу на железницама („Група Гордон“). Водили су га поручник Ратомир Сотировић, његов брат Ратибор, бивши новинар „Политике“, железнички чиновник Драгослав Жугић и Стеван Лужаић. За поручника Сотировића и Лужаића мајор Ђурић је писао да су „агилни и неустрашиви“. Штаб је затим развио своју обавештајно-диверзантску мрежу на пругама, која је имала више стотина чланова (официра и подофицира СДС-а, железничких чиновника, телеграфиста, телефониста, итд.). До септембра 1943. група је извршила велики број диверзија разних врста на железници. Због тога се „Група Гордон“ убрзо нашла „под лупом“ немачких обавештајаца, који су је временом открили и уништили.¹³⁷

Железничке тројке КЈС су радиле и на онеспособљавању локомотива кварењем лагера, система подмазивања, недовољним стезањем цеви на каналима, итд. За тај посао ВК ЈВуО им је исплаћивала и премије.¹³⁸ Такође, из функције су избациване и скретнице које окупатор изгледа није имао у

већем броју у резерви,¹³⁹ а отшрафљаване су и шине.¹⁴⁰ Прављене су, такође, посебне mine маскиране да подсећају на грумене угља.¹⁴¹

Што се тиче учинка на пругама, мајор Ђурић је јављао да је крајем децембра експлодирала један вагон са пушчаном муницијом, а затим и цео воз са ратном опремом (у области Велеса), односно да је паклена машина онеспособила још једну композицију код Демир капије.¹⁴² Истовремено је поручник Ратко Поповић порушио један железнички мост код Липљана, а експлодирала је и паклена машина у возу на станици у Софији.¹⁴³ Поменимо и да су равнгорци из КЈС током 1942. пружили уточиште неколицини савезничких војника, који су се бекством са железнице спасли немачког ропства.¹⁴⁴

Директни напади на окупаторску војску били су ретки. У документацији смо наишли на случај рањавања једног немачког војника током вршења реквизиције у околини Лесковца 11. октобра. Убрзо је у Нишу због тога стрељано 25 Срба. Покушај ширења заразе међу окупаторском војском бацањем „тифусних бацила“ није одобрила ВК ЈВуО, да не би избила епидемија ширих размера.¹⁴⁵ Миливоје Трбић је, са друге стране, имао неколико окршаја са бугарском војском. Издваја се она код села Крушје код Велеса у новембру, када су погинула тројица бугарских војника. У другом окршају је био рањен, па је морао да се повуче на простор Србије.¹⁴⁶

Припадници КЈС били су нешто агилнији у борби против колаборациониста. Крајем јуна ВК ЈВуО их је обавестила да ће „издајници

[134] Група аутора, *Делиградски...*, 76.

[135] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 9; Исто, кут. 275, ф. 1, док. 19, деп. 2008.

[136] „Мале ‘пилуле‘, начињене од мешавине топљеног воска и песка, неопажено убачене у подмазиваче вагона, за време пролаза возова кроз нишку, лесковачку и белоаланачку станицу услед трења, за време пролаза кроз територију коју су контролисали Бугари... изазивале су прегрејавање осовине – прекид саобраћаја.“ *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеиш“* 3 (1959), 21-22.

[137] ВА, ЧА, кут. 1, ф. 1, док. 1, деп. 3147-3148; Милослав Самарцић, *Борбе четника у периоду усташа и Немаца 1941-1945.* (Крагујевац : Погледи, 2019), 177-179.

[138] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 16, деп. 2275-2276.

[139] Исто, док. 12, деп. 1107.

[140] *Гласник српској историјско-културној друштва „Њеиш“* 3 (1959), 22.

[141] М. Самарцић, *Борбе...*, 178.

[142] А. Динчић, Д. Антић, *н. г.*, 225.

[143] М. Самарцић, *Генерал Дража...*, 513.

[144] П. Миладиновић, А. Динчић, *н. г.*, 21.

[145] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 13, деп. 1609; Исто, кут. 276, ф. 1, док. 1.

[146] Исто, кут. 275, ф. 1, док. 22, деп. 4117-4119. Уз помоћ лажних докумената, а преко Приштине и Призрена, до јануара 1943. стигао у Горски штаб 110. А. Симоновски, *н. г.*, 68.

бити означени и стављени под слово "З", те им издала наређења да организују „тројке“ за ликвидације и започну рад.¹⁴⁷ Већ неколико дана касније, „тројке“ Горског штаба 110 кренуле су на задатак. На тражење мајора Симеуна Оцокољића, заповедника Млавског корпуса, требало је ликвидирати бившег сенатора Милутина Драговића¹⁴⁸ који је тада био у Лебану. Мајор Ђурић је ипак успео да одложи његову смрт, с обзиром да је закључио да му је потребнији жив.¹⁴⁹

Те среће није био новинар Мирослав Зотовић из Ниша. Њега је нишки обавештајни центар почетком августа значио за „шпијуна Гестапоа“ и тражио да се „што пре скине“. Нишки штаб је сличну судбину наменио и оперативцима специјалне полиције Мирку Живановићу и Радовану Савићу из Ниша.¹⁵⁰ Одобрење од ВК ЈВуО стигло је у наредним данима, па је мајор Ђурић већ половином августа одредио људе који ће да убију Зото-вића.¹⁵¹ Половином новембра „тројкама“ је скренута пажња и на потпуковника Радојицу Меденицу, окружног команданта СДС-а у Лесковцу, као и његовог помоћника, капетана Александра Стикића.¹⁵² За противнике ЈВуО су истовремено оглашени: „Момчило Лазаревић, срески начелник, Драгић Стојковић судски чиновник. Оба из Власотинаца. Живојин Петрић срески начелник. Драгутин Поповић председн. општине, оба из Лебана. Највећи

издајник и зликовац пешад. мајор Трифун Микић.“¹⁵³ Нисмо успели да утврдимо да ли су ова лица ликвидирана и на који начин.

Што се тиче комуниста, они су остали велики супарници равногораца. Грађа обилује наређењима ВК ЈВуО да су у борби против њих „на располагању сва средства“, а да је циљ њихово „уништење“.¹⁵⁴ Но, постоје индиције о томе да су све до краја 1942. постојали контакти између припадника два герилска покрета.¹⁵⁵

Што се тиче међусобних трвења, када су партизани разбили Горски штаб 43, четници су им се осветили тако што је истрагу над њиховим заробљеним друговима преузео Стеван Лужајић. Захваљујући томе неколико њих је у августу обешено у Нишу.¹⁵⁶ До краја године почело је обрачунавање и са комунистима у долини Вардара.¹⁵⁷ Такође, из једне депеше се види да су равногорци током лета пратили и опструисали политичко деловање Драгољуба Јовановића због његових веза са КПЈ.¹⁵⁸ И други бивши припадници Земљорадничке странке су из истих разлога били „под лупом“ обавештајаца Горског штаба 110.¹⁵⁹

Људски и материјални губици

Активан рад припадника Горског штаба 110 на више нивоа изискивао је одговор како немачког и бугарског окупатора, тако и комуниста. Губици су били бројни, а некада и фатални за КЈС. Хајке и одмазде Немаца и Бугара биле су свакодневница, а честа пратећа појава било је страдање цивилног

[147] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 3, деп. 4.

[148] Са братом Милошем, бившим народним послаником, хапшен од стране четника Косте Пећанца још у јесен 1941. године. Брат Милош је исте године убијен од стране комуниста, недалеко од Лебана. *Гласник српској историјско-културној друштва „Њејош“* 39 (1977), 9-10. Касније улази у отворени сукоб са Вером Пешић која обелодањује да је имао родбину међу партизанима, као и да је, наводно, одржавао везе са немачким обавештајним структурама. В. Глишић, *н. г.*, 184-186.

[149] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 3; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 3; Бивши народни посланик и градоначелник Лебана. Касније ушао у Централни национални комитет. Страдао у Босни 1945. године. *Senatori Kraljevine Jugoslavije...*, 85-86.

[150] ВА, ЧА, кут. 294, ф. 1, док. 6.

[151] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 4; Исто, кут. 294, ф. 1, док. 6, деп. 358.

[152] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 16. Вера Пешић је сведочила да је Стикић радио за немачку обавештајну службу. В. Глишић, *н. г.*, 197.

[153] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2.

[154] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 1; Исто, док. 4, деп. 337, 361.

[155] Током 1941. потпуковник Милутин Радојевић је са њима одржавао интензивне контакте, а постоје подаци који говоре да је и мајор Ђурић једно време задржао према њима подношљив став. Н. Девић, *н. г.*, 427.

[156] ВА, ЧА, кут. 294, ф. 1, док. 6, деп. 358; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 9, деп. 625.

[157] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 16.

[158] Исто, док. 3, деп. 39.

[159] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 1, деп. 44.

становништва које је устаницима пружало посредну или непосредну подршку.

Већ у априлу агенти Гестапоа ушли су у траг др Шијачком, што га је принудило да напусти Ниш и склони се у штаб мајора Ђурића. Његови наследници, видели смо, нису били такве среће. Са још неколико обавештајаца, почетком септембра Шијачки одлази на Суву планину и гради обавештајну мрежу Горског штаба 180, генералштабног капетана Младена Младеновића.¹⁶⁰

Почетком јула мајор Ђурић се жалио да му је у Лесковцу ухапшен један од важних људи, извесни поручник Ђирић, па му је веза са тамошњим равногорцима била компромитована. Истовремено је у Београду лишен слободе потпуковник Живојин Ђурић заједно са супругом, а на дојаву да сарађује са ЈВуО.¹⁶¹ Затим је првих дана септембра у престоници Србије од стране Гестапоа ухапшен и брат мајора Ђурића. Пребачен је на Сајмиште, где је очекивао пребацивање у интернацију.¹⁶²

Нови ударац који је претрпео Равногорски покрет на овим просторима било је разбијање Горског штаба 12 на Јастрепцу. Наиме, бугарски војници су почетком августа заробили његовог команданта мајора Маринковића са пратњом од око 40 официра и војника, као и већу количину оружја.¹⁶³ Похватани равногорци су прво спроведени у Ниш, где су их преузели немачки органи безбедности и почетком септембра њих 40-так пребацили у логор на Бањици. Мајор Маринковић је пребачен у Маутхаузен, где

[160] *Гласник српској историјско-културној групи* „Њеиш“ 3 (1959), 25-27. Мајор Ђурић је писао да је, пошто капетан Младеновић до тада „није никада на терену радио“, он са њим послао „5 најбољих организатора“ да му помогну у изградњи нове команде (објединила простор бивших Горских штабова 43 и 45). ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 12.

[161] Депортован је у заробљеништво, али је у току пребацивања успео да побегне негде око Загреба. Везе са Вером Пешић су му изгледа спасиле живот, па се почетком 1943. јавља као окружни начелник у Лесковцу. Уз њега је на новој функцији била и Пешићева. В. Глишић, *н. г.*, 183-184; Љ. Шкодрић, *н. г.*, 303.

[162] ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 7, деп. 458.

[163] Исто, деп. 261-262.

је умро децембра 1942. године.¹⁶⁴ Из Ниша су стизале информације да је била угрожена равногорска обавештајна мрежа на пругама, с обзиром да су Немци ухапсили и мучењу подвргли већ поменутог Мила Поповића.¹⁶⁵

Уследили су нови губици. Већ смо написали да је Драгољуб Црвенић ухапшен у Београду током августа. Убрзо је Гестапо дошао и до Олгице Вучковић,¹⁶⁶ курирке ЈВуО и веренице капетана Ненада Митровића. Пред немачким иследницима она је открила податке о „Густаву“, као и другим равногорцима у Нишу и Лесковцу. Између осталих, о Драгом Црвенићу и Стевану Лужаићу. Одала је и поменуту везу између „Густава“ и др Матла. Њено сведочанство довело је до велике провале унутар Команде Београд, а међу ухапшенима се нашао и „Густав“, са све шифрама које му је послао Ђурић (ухапшен до 12. септембра). Иако је данима био „страшно мучен“, никога није одао. Покушао је чак и да изврши самоубиство, али није успео. Он и Вучковићева стрељани су у Београду 30. новембра. Тако је страдао кључни Ђурићев човек у престоници, што је додатно оптеретило рад његовог колеге Ивезића.¹⁶⁷ Као последица ове провале крајем новембра у Лесковац је стигла једна „група специјалне полиције из Београда“ чији је задатак био да открије и похвата људе повезане са КЈС у том крају.¹⁶⁸ Затим је Гестапо почетком децембра ухапсио Стевана Лужаића, који је убијен у лагеру Ниш.¹⁶⁹

[164] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 8, деп. 714; Исто, док. 10, деп. 941.

[165] Он се, међутим, пред иследницима држао „одлично“. Исто, кут. 288, ф. 1, док. 13, деп. 1322.

[166] Више о целом случају хапшења видети у: ВА, ЧА, кут. 299, ф. 1, док. 8, деп. 585; Исто, док. 9, деп. 733; Исто, док. 12, деп. 1191; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 8, деп. 863, 885, 963; Исто, док. 13, деп. 1216; Исто, док. 16, деп. 3096, 3268-3269; Исто, кут. 299, ф. 1, док. 8, деп. 651.

[167] Р. Ристановић, *н. г.*, 352-353.

[168] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 8, деп. 3341.

[169] Небојша Озимић, Александар Динчић, Бојана Симовић, Ивана Груден Милентијевић, Иван Митић, *Жртве лагера Ниш* (Ниш : Нишки културни центар : Народни музеј : Медивест КТ, 2014), 288; *Гласник српској историјско-културној групи* „Њеиш“ 3 (1959), 19.

У међувремену, бугарска обавештајна служба је током септембра открила равногорску организацију у Скопљу и извршила бројна хапшења. Божидар Видојевић се ипак спасио. Те среће није био поменути капетан Ђорђевић који гине у октобру.¹⁷⁰ Истовремено, Гестапо лишава слободе већи број активних и резервних официра за које се сумњало да сарађују са генералом Михаиловићем у нишком и лесковачком крају. Радило се о официрима у легализованом статусу.¹⁷¹

Једнакој опасности били су изложени и курири Горског штаба 110. Тако су средином септембра заробљена тројица њих на путу за Македонију. Разервни наредник Тома Минцић и каплар Стојча Ђорђевић су убијени од стране Бугара, док је трећи курир заробљен. На испитивању је одао податке који су онемогућили даљу употребу „најбољег канала“ КЈС према Македонији и Грчкој.¹⁷² Стога су коришћени други, мање безбедни путеви, што је донело нове жртве. Крајем новембра бугарски војници су у околини Врања убили још двојицу Ђурићевих курира, као и четворицу њихових јатака у Големом селу. У оближњој Трстени казнили су локалне Србе упаливши неколико кућа и стрељајући осам чланова породица које су имале везе са куририма КЈС.¹⁷³

У атмосфери где нико није био безбедан и Ђурићев штаб је више пута био угрожен. Почетком јула он се од „јаких потера“ избавио само захваљујући Арнаутима са Косова и Метохије, код којих се склонио.¹⁷⁴ Неколико дана касније ВКЈВуО је упозорила Ђурића да је од Команде Београд ЈВуО стигла информација да је Гестапо у циљу разбијања његовог штаба „организовао 250 фолксдојчера“. Они су говорили српски и били обучени за

[170] Исто, кут. 275, ф. 1, док. 22; А. Динчић, Д. Антић, *н. г.*, 225, 227.

[171] Група аутора, *Делирагски...*, 101.

[172] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 9, деп. 745, 870.

[173] Исто, док. 8, деп. 3340.

[174] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 3.

„агенте провокаторе“. Имали су фалсификоване легитимације Равногорског покрета и били упућени на истакнуте националне раднике са простора Горског штаба 110.¹⁷⁵ Када ни то није успело, Немци су покушали и атентат на Ђурића. Крајем септембра један окупаторски авион је летео изнад Реткоцера и симулирајући доставу материјала из ваздуха, бацио товар. Двоје сељака који су запалили ватре не би ли тако дошли до новца, отворили су пакет и били „разнесени“ сакривеном бомбом.¹⁷⁶ Захваљујући томе, Ђурић је остао жив.

Када окупатор није могао да дође до припадника Равногорског покрета, вршене су одмазде над цивилним становништвом како би им ускратило подршку, али не таквог опсега као оне које су пратиле хајке на локалне партизанске одреде.¹⁷⁷ У насиљу су предњачиле бугарске јединице. Тако су половином јуна срушили српску цркву „у Куманову и споменик на Зебрњаку“. Истовремено су, јурећи равногорце, спалили два села око Ниша, док су из Лесковачког округа стизале притужбе да су Срби били „потпуно опљачкани“ од стране Бугара.¹⁷⁸ Већ почетком јула Ђурић се жалио да њихова војска узима „све више маха у зверствима“, да иста постају „неподношљива“, као и да су „б. и 21. бугарска дивизија“ направиле „пустош над становништвом и насељима“ на повереној му територији. КЈС је стога тражила да савезници бомбардују градове у Бугарској, јер их је изостанак одмазди храбрио да наставе са насиљем.¹⁷⁹ Ђурићева процена је била исправна, па су злочини Бугара наставили

[175] Исто, кут. 299, ф. 1, док. 4, деп. 457.

[176] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 12, деп. 1161-1162.

[177] Половином фебруара бугарска војска је починила масовне злочине у селу Бојнику код Лебана, када је приликом спаљивања села страдало више од 500 цивила. Четири месеца касније њени припадници су попалили још неколико села на потезу Прокупље – Блаце, овога пута усмртивши више од 200 људи. Н. Девић, *н. г.*, 415, 417.

[178] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2.

[179] Исто, док. 3; Исто, кут. 288, ф. 1, док. 4, деп. 119.

да се умножавају.¹⁸⁰ И немачка војска је знала да прибегне пљачки и насиљу.¹⁸¹

Половином октобра бугарске снаге су опљачкале и попалиле неколико села у општини Грејач (Моравски срез). Акција је била таква да је иза себе оставила „крв и пустош“. Наредног месеца сличну судбину доживели су мештани суседног Добричког среза. Тамо су бугарски војници, према речима очевидаца, вршили огромну пљачку цивила („жита, масти, свиња и свакојаких ствари које би им се свиделе... односе чак и детиња одела“).¹⁸²

Огорчени противници ЈВУО, комунисти, такође су наносили губитке КЈС. На пример, партизани из Озренског одреда уништили су Горски штаб 43 на Сврљишким планинама, команданта Миленка Рељића.¹⁸³ Он се још половином маја жалио да су му партизани до тада већ били ликвидирали четворицу војника.¹⁸⁴ Било како било, средином јула његов штаб је био опкољен, па су током борбе погинули поручник Јордан Стефановић и још тројица четника. Рељић је, иако тешко рањен, после испитивања усмрћен на зверски начин. Сви убијени четници су потом обешени. Истовремено, немачке и бугарске снаге су спалиле манастир Вету у којем се повремено налазио Горски штаб 43 и запле-

[180] Средином октобра ВК ЈВУО примила је следеће депеше са Југа Србије: „Бугарска зверства по досадашњим подацима: Срез Владичин Хан убијено 6, интернирано 2, срез Сурдулица интернирано 12, срез Врање убијено 12, срез Прешево убијено 16, у срезу Лебане цело село Бојник спаљено и стрељано око 300, 14 породица потпуно уништено, срез Прокупље заклано око 296 најугледнијих домаћина, село Расићу потпуно спалили. У селу Јошаници и Великој Плани запаљено 40 кућа, Добрички срез стрељано 40 домаћина, у селу Пасјачи спаљено 10 кућа. У овим селима су вршили велико силовање девојака и жена. Углавном у свима селима су батинали, пљачкали и силовали. Остале податке чим прикупим доставићу. Нарочито наглашава да су у Прокупљачком срезу на Јастебцу били унакажени лешеве бајонетима тако да су поједини имали до 40 рана.“ Исто, кут. 275, ф. 1, док. 19, деп. 2008–2010.

[181] Исто, док. 22, деп. 4089–4090.

[182] Исто, кут. 288, ф. 1, док. 15, деп. 2567–2568.

[183] Када је пуковник Михаиловић стигао на Равну Гору почетком маја 1941, Рељић је био један од неколико официра који су га пратили. Б. Димитријевић, К. Николић, *н. г.*, 143, 148.

[184] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 2.

нине оружје које је тамо било скривено.¹⁸⁵ Сукоби са комунистима су се наставили и у наредном периоду. Мајор Ђурић се жалио да му је 23. октобра у борби са њима погинуо потпоручник Милутин Симић, командант летећег одреда II Топличке бригаде, као и војник Ђорђе Радовановић.¹⁸⁶

Извори и литература

Необјављена архивска грађа:

Војни архив, Четничка архива

Објављена архивска грађа:

Гласник српској историјско-културној групиња „Њејош“ (године 1958, 1959, 1966, 1972, 1973, 1977, 1984, 1993)

Штампа:

Полишика, година 1928.

Службени војни лист, година 1927.

Литература:

Божовић Бранислав, *Београд њод комесарском ујравом 1941*. (Београд : Институт за савремену историју, 1998)

Глишић Венцеслав, „Досије о Вери Пешић или како не треба писати историју обавештајаца“, *Војноисторијски гласник 2* (2009), 175-213.

Девих Немања, *За јаршију и Тиша: јаршизански јокреј у Србији 1941–1944*. (Београд : Службени гласник : Инститит за савремену историју, 2021)

Димитријевић Бојан, Николић Коста, *Генерал Михаиловић. Биографија* (Београд : Инститит за савремену историју, 2004)

Димитријевић Бојан, Ристановић Раде, „Равногорска обавештајна служба у окупираној Србији 1941–1944“, *Војноисторијски гласник 2* (2020), 136-164.

Димитријевић Бојан, *Србија 1941*. (Београд : Catena mundi : Институт за савремену историју, 2021)

Динчић Александар, „Подухват 9. бугарске и 717. немачке пешадијске дивизије на Великом Јастрепцу у августу 1942. године“, *Караџић 9* (2017), 161-176.

[185] Исто, док. 4, деп. 171; Исто, кут. 294, ф. 1, док. 6, деп. 226–228; *Гласник српској историјско-културној групиња „Њејош“ 29* (1972), 88-89; Н. Девих, *н. г.*, 427.

[186] ВА, ЧА, кут. 288, ф. 1, док. 14, деп. 2415, 2448.

- Живковић Милутин, *Између „Велике Албаније” и окупиране Србије. Нови Пазар, Тушин и Ибарски Колашин (1941–1944)* (Лепосавић : Институт за српску културу, 2018)
- Живковић Милутин, Ристановић Раде, Југословенска војска у отаџбини на простору Крушевачког округа током 1942. године, *Жујски зборник* 11 (2021), 171-204.
- Живковић Милутин, „Ратни пут војводе сухопланинског Машана Ђуровића 1941–1943”, *Лесковачки зборник* 59 (2019), 305-325.
- Живковић Милутин, *Сџара Рашка под италијанском окупацијом 1941–1943*, књ. 1 (Београд : Catena mundi, 2020)
- Живковић Милутин, Ристановић Раде, „Стварање Команде јужне Србије ЈВУО 1942. године – Територијалн оквири и војна структура”, *Лесковачки зборник* 61 (2021), 345-363.
- Миладиновић Петар, Динчић Александар, *Расински корџус српских чешника Равне Горе* (Крушевац : М. Петар, Д. Александар, 2011)
- Николић Коста, *Историја Равнојорској њокрејш 1941–1945*, књ. 1 (Београд : Српска реч, 1999)
- Озимих Небојша, Динчић Александар, Симовић Бојана, Груден Милентијевић Ивана, Митић Иван, *Жрџве лаџера Ниш* (Ниш : Нишки културни центар : Народни музеј : Медивест КТ, 2014)
- Petranović Branko, *Balkanska federacija 1943–1948* ((Šabac : Zaslon, 1991)
- Petranović Branko, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. ((Beograd : Vojnoizdavački i novinski centar, 1992)
- Ристановић Раде, *Београдски равнојорци. Југословенска војска у ошаџбини и Равнојорски њокрејш у окупираном Београду 1941–1944*. (Београд : Институт за савремену историју, 2020)
- Ристановић Раде, Живковић Милутин, Чорбић Милош, *Радио-дејеше Југословенске војске у ошаџбини 1941–1942*. (Београд : Институт за савремену историју, 2021)
- Самарџић Милослав, *Борбе чешника џрошив ушаша и Немаџа 1941–1945*. (Крагујевац : Поглед, 2019)
- Самарџић Милослав, *Генерал Дража Михаиловић и ошша историја чешничкој њокрејша*, књ. 1 (Крагујевац : Погледи, 2005)
- Симоновски Александар, *Милвоје Трбић (1913–1947)* (Скопје : Институт за национална историја, 2018)
- Стамболија В. Небојша, *Српска државна сџража 1942–1945*, необјављена докторска дисертација (Београд : [б.и.], 2020)
- Стевановић Зоран, Прокић Небојша, Александар Динчић, *Делиградски корџус Југословенске војске у ошаџбини на фототрафију и докуменшима – дојуна џрвој издања* (Алексинач : Центар за културу и уметност, 2011)
- Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon* (Beograd : Institut za savremenu istoriju : Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković”; Zagreb : Hrvatski institut za povijest, 2016)
- Ђирковић Ц. Сима, *Ко је ко у Негушевој Србији: лексикон личности: слика једне забрањене ејохе* (Београд : Београд : ИПС Медиа : Просвета, 2009)
- Шкодрић Љубинка, Стојковић Предраг, „Вера Пешић, детињство и младост у лесковачком крају”, *Лесковачки зборник* 61 (2021), 291-306.

COMMAND HEADQUARTERS OF SOUTHERN SERBIA (KJS) OF THE JVuO IN 1942: CONTRIBUTIONS TO THE RESEARCH. HUMAN RESOURCES POLICY, LOGISTICS, INTELLIGENCE AND POLITICAL WORK, DIVERSIONS, HUMAN LOSSES

The area where KJS was formed was of the highest importance for all aspects of the Second World War in occupied Serbia. During the battle for Africa, this territory gained additional importance for the occupier, but also for the allies, since the railway passed through it, which was one of the additional directions of supplying German troops. The first man of the JVuO (Yugoslav Army in Homeland) was well aware of this importance, as evidenced by the fact that he turned this area into a special command headquarters, at the head of which he placed a man of personal trust - Major Radoslav Đurić.

We have seen that the Mountain Headquarters 110 were well prepared to carry out various activities. An intelligence network capable of collecting, analysing and forwarding data to higher instances was established. KJS achieved special success in the segment of intelligence work on the railway, which was one of the priorities of Ravna Gora and the allies. Another segment of activities was reflected in establishing contacts and cooperation with various political and military factors. Albanians, Greeks, Bulgarians, part of the intelligence structures of the occupiers and collaborators, were contacted or they sought a „connection“ with the KJS on their own initiative.

The armed resistance of the Mountain Headquarters 110 was designed and implemented in accordance with the general strategy of the JVuO. In most cases, sabotages (such as disabling railway trains and locomotives) were

carried out by methods that did not cause repression of the occupiers against civilians. Collaborators who were open opponents of the JVuO were also targeted by the assassins from Ravna Gora. However, Major Đurić and his people in this period could not calmly organize and carry out their activities. Frequent chases threatened their actions and led to the arrest of the entire headquarters.

In terms of logistics, human and material resources, this command headquarters shared the fate of many other branches of the Ravna Gora resistance movement. The funds sent by the allies were insufficient and Major Đurić had to rely on the local population. Insufficient number of officers ready to join the guerrillas was a key personnel problem of the Mountain Headquarter 110. This example also showed that legalization and connection with officers within collaborationist structures was a double-edged sword. Accustomed to a salary, a „comfortable bed“ and regular meals, they did not feel like going to the „forest“ and share the fate of their guerrilla comrades. Lack of discipline and opposition to superiors was a common occurrence among the personnel of the Mountain Headquarters 110. Overall, we can say that during 1942, the KJS was one of the important territorial and military parts of the JVuO, and that its personnel, led by Đurić, managed to build, expand and maintain the organization, as well as to act in accordance with the general strategy of the Ravna Gora movement.

Milutin ŽIVKOVIĆ, PhD
Rade RISTANOVIĆ, PhD

LE COMMANDEMENT DE LA SERBIE DU SUD DE LA JVuO (ARMÉE YOUGOSLAVE EN PATRIE) EN 1942: COMPLÉMENTS AUX RECHERCHES. POLITIQUE DES CADRES, LOGISTIQUE, TRAVAIL DE RENSEIGNEMENTS POLITIQUES, DIVERSIONS, PERTES HUMAINES

L'emplacement dans lequel fut éduquée la KJS fut d'importance primordiale pour tous les acteurs de la Deuxième guerre mondiale dans la Serbie occupée. Durant la bataille pour l'Afrique, ce territoire obtint une importance supplémentaire pour l'occupant, mais aussi pour les alliés, puisqu'à travers elle passa le chemin de fer qui représenta une des directions supplémentaires de ravitaillement des troupes allemandes. L'importance citée ne passa pas inaperçu ni au premier homme de la JVuO, à propos de quoi témoigne le fait que cet emplacement fut consacré à une commande particulière, à la tête de laquelle fut placé un homme de confiance – le commandant Radoslav Djuric.

Le Quartier général dans les montagnes, on a vu, possédait de bonnes fondations pour le déroulement

de diverses activités. Un bon réseau d'informations fut établi, capable de recueillir, d'analyser et de faire suivre à temps voulu les données aux instances suprêmes. Une réussite particulière fut réalisée par le KJS dans le segment de travail de renseignement sur les chemins de fer, ce qui fut aussi une des priorités de la Ravna Gora, mais aussi des alliés. Le deuxième segment d'activité se contempla dans l'établissement de contacts et de collaboration avec les différents facteurs politiques et militaires. Les Albanais, les Grecs, les Bulgares, une partie des structures de renseignements de l'occupant et des collaborateurs contactèrent ou à leur initiative cherchèrent une „relation“ avec le KJS.

La résistance armée du Quartier général 110 dans les montagnes fut modelée et appliquée en fonction

de la stratégie générale de la JVuO. Dans la plupart des cas, des sabotages furent effectués (comme la tendance à rendre incapable les compositions ferroviaires et les locomotives) par des méthodes qui ne provoquèrent pas des représailles de l'occupant sur les civils. Sur la cible des attentateurs de la Ravna Gora se trouvèrent les collaborateurs qui furent les francs adversaires de la JVuO. Le commandant Djuric et ses hommes dans cette période ne pouvaient pas tranquillement organiser et effectuer leur activité. Les poursuites fréquentes menacèrent leur travail et menèrent à des arrestations de quartiers généraux entiers.

De point de vue logistique, cadre et matériel, ce commandement partagea la destinée de plusieurs autres, sections du mouvement de Résistance de la Ravna Gora. Les moyens qui furent versés par les alliés furent insuffisants et le commandant Djuric dut s'appuyer sur

la population locale. Un nombre insuffisant d'officiers prêts à joindre la guérilla fut un problème de cadre du quartier général 110. Et, sur cet exemple se montra que la légalisation et la liaison avec les officiers à l'intérieur des structures collaboratrices fut une épée à double tranchants. Habités à un salaire, "un lit confortable" et une nourriture régulière, ils ne furent pas disposés à aller dans la "forêt" et partager la destinée de leurs collègues dans la guérilla. Un manque de discipline et une résistance aux supérieurs furent une apparition fréquente parmi le Quartier général 110 des montagnards. En somme, on peut dire que durant l'année 1942, la KJS fut une des parties territoriales militaires de la JVuO et que sa population, avec à la tête Djuric, réussit à construire, élargir et maintenir l'organisation, aussi de réagir en accord avec la stratégie du mouvement de la Ravna Gora.

Milutin ZIVKOVIC, Dr
Rade RISTANOVIC, Dr